

3.2 Kis nagy ország: Szlovákia

HARDI TAMÁS – MEZEI ISTVÁN

A szlovák közgondolkodás politikai-földrajzi terei 1918-ig

Kelet-Közép-Európa soknemzetiségű földrajzi terein a népek életének változatosságához igazodva igen változatos az államhatárok élete is. Az egyes népek (szlávok, germánok, magyarok, románok stb.) által lakott földrajzi helyeknek van az időben egy állandósága, amelyet a történelem viharai jelentősen módosíthattak is. Hosszú időszakokat tekintve sokszor ettől függetlenül változtak vagy maradtak mozdulatlanok az államhatárok. Európa népeire, így a kelet-közép-európai népekre is jellemző, hogy a nagy népmozgások idején ők is megindultak, aminek következtében ezek a népek szinte az egész Földön megtalálhatók.

Ez a képlékeny változatosság jellemzi a szlovák nép által lakott földrajzi tereket is.

1993 óta a szlovák nemzetnek független állama van, Szlovákia, de szlovákok szerte Európában és a tengerentúl is szép számmal élnek.

A szlovák nép keletkezésének, kialakulásának földrajzi tere sosem volt vitatott. Minden történelmi kor szlovákokkal foglalkozó írója, gondolkodója egyetértett abban, hogy ez a földrajzi hely a Kárpátok északi karéja és a hozzá kapcsolódó folyók völgyei voltak. Bizonytalanság és vita két irányban van. Egyrészt vita van arról, hogy a történelmi időben mikortól jelenthetjük ki biztonsággal, hogy az illető népcsoport szlovák. A másik vitapont pedig arra irányul, hogy mekkora földrajzi teret laktak be a szlovákok a történelmi időben.

Ez a két gondolatkör a mai szlovákiai közgondolkodást is foglalkoztatja, sőt máig meghatározza a szlovákok politikai földrajzi térelképzeléseit.

A szlovák nép magterülete

A szlávok változó létszámú jelenléte a Kárpát-medence történetében kb. a 6. századtól kezdve nem vitatott tény. Különbő krónikák (köztük a magyaroké is), valamint oklevelek, évkönyvek adják hírül jelenlétüket. A Kárpát-medencei szláv népek közül a horvátok tudtak tartósan fennmaradó államot létrehozni. Kálmán király 1102-ben meghódította Horvátországot, és ettől kezdve Horvátország a magyar korona társországa, kapcsolt része volt.

A szláv népek közül a szlovákokat az a különleges helyzet jellemzi, hogy mint önálló nép, mint saját nyelvvel bíró nép a magyar királyságon belül jöttek létre az évszázadok folyamán. Különlegességük abban is jelentkezik, hogy nem rendelkeztek önálló állam-

mal, és nem rendelkeztek olyan privilégiumokkal sem, ami nemzeti létüket, különállásukat biztosította volna. Az észak-magyarországi szláv nyelvi emlékeken keresztül bizonyítható a szlovák nyelv és vele az önálló szlovák nép fokozatos kialakulása. Ezt a jelenséget úgy kezeli a történettudomány, hogy ezt az észak-magyarországi sűrűsödésű szláv népcsoportot szloviennek nevezi. Ezzel fejezi ki azt a tiszteletre méltó küzdelmet, amit ez a nép vívott önmaga megteremtéséért. Megnevezésükre a szláv szó túlságosan általános lenne, a szlovák megnevezés pedig történelmietlen. A polgári nemzetté válás idején, a 19. század elején hosszú viták során alakult ki a szlovák értelmiségiek körében a meg egyezés a szlovák nyelvről. Ez a szlovák nemzetté válás korszaka. Ennek a gyötrelmes, ám eredményét tekintve sikeres folyamatnak a lépcsőfokain bontakozott ki a szlovákok politikai földrajzi térszemlélete.

A szlovák nyelvű írásbeli források hiánya miatt az első történelmileg biztos állításokat őseik jelenlétéről a középkori latin nyelvű iratokban találjuk meg (Bartl et al. 2003). Ezek az iratok a városok életéhez kötődnek, amely iratokban előjogokat kap az illető város a többi településhez képest. Az első privilégiumot IV. Béla adta 1238-ban Nagyszombat város minden (*sclavi, cives et hospites nostri*) lakosának. A felsorolásban szerepel a *sclavi* szó is, ami a szláv lakosokat jelenti. 140 évvel később, 1378-ban készült el a zsolnai városi könyv első része. Ebben szerepel egy olyan kitétel, hogy a németül nem tudó egyének (szlávok) anyanyelvükön is vallomást tehetnek a bíróság előtt. A szlávok nagy létszámára és társadalmi erejére utal, hogy három évvel később, 1381-ben Nagy Lajos király előírta, hogy a zsolnai városi tanácsban azonos számú helye legyen a németeknek és a szlávoknak, sőt, a város bíróját felváltva kell a két nép közül választani.

A fentiekhez hasonló, tehát a szláv nyelvű lakosok jelenlétét bizonyító iratok száma sokasodik az időben. Például, amikor 1446-ban az országgyűlésen a magyar rendek kormányzóvá választották Hunyadi Jánost, az iratokban megemlítik, hogy a pozsonyi követek nem értették a magyarul folyó tárgyalásokat.

Megjelennek és idővel sokasodnak azok a bizonyítékok is Észak-Magyarországon, hogy a szlávoknak nevezettek egy rájuk jellemző, formálódó saját nyelven, a szlovákon beszélnek. A többféle szláv nyelvű népcsoport nyelvéből kialakuló nyelv, a szlovák elkülönülésére utal az a cseh nyelvű, 1422-ben kelt adószlevél, amely szlovakizmusokat tartalmazott. 1451-ből származik az a feljegyzés a zsolnai városi könyvben, amely szlovakizált cseh nyelven íródott.¹ Nem sokkal később, 1473-ban ugyancsak Zsolnán jegyezték le a magdeburgi városi jog ugyancsak szlovakizált cseh nyelvű fordítását, ami alapján igazgatták a várost. 1476-ban az újonnan elkezdett trencsényi városi könyvben a kezdő latin beírás előtt feljegyezték a városi tanács tagjai által elmondott esküszöveg szlovakizált cseh nyelvű változatát. Mindezek nem pusztán a szlovák/szlovakizált cseh nyelv meglétét, hanem hivatalos nyelvként való használatát is bizonyítják (Bartl et al. 2003).

Az egyházi iskolákban tanító cseh származású papok, a huszita betörések, a cseh testvérek mozgalma, a Bécszet kikerülő, Morvaországon keresztül haladó kereskedelmi-katonai-politikai kapcsolatok stb. mind a cseh nyelv hatását erősítették, elsősorban a

1 A *szlovák történelem lexikona* című kiadvány kronológiát tartalmazó fejezetében Július Bartl az 1451-es dátumnál „legrégibb szlovák nyelvű feljegyzést” említi (p. 59), a fogalomtárban lévő *zsolnai városi könyv* szócikk szerzője, Vladimír Segeš viszont szlovakizált cseh nyelvet (p. 404).

Csehország és Morvaország határához közeli megyékben. Ezért állítják a nyelvészek, hogy már ebben az időben, a 15. században kimutatható a három nagy szlovák nyelvjárás: az erős cseh hatásokat mutató nyugati, a lengyel–ukrán–oros–magyar hatásokat mutató keleti és a déli szláv nyelvek hatását mutató középső nyelvjárás.

Számunkra a fenti felsorolásból a földrajzi helyekre vonatkozó utalások a fontosak, amelyekből kibontakozik a formálódó szlovák nyelvű nép, a szlovákok magterülete. Ez azért fontos, mert a későbbi századok közéleti vitái elsősorban innen indulnak, ezeket a helyeket kötik a maguk elgondolásaiba, gondolatban innen terjeszkednek nagyobb politikai földrajzi terek felé.

A következő lépcsőfokot a szlovák nép létrejöttében a vallási viták, a reformáció megjelenése hozta.

A nyugat- és közép-európai országokhoz hasonlóan a Magyar Királyságban is megtörtént a 16. században az egyházszakadás. A katolikus egyházból kiváltak a protestáns, református irányvonalak. Felső-Magyarország területén a sokféle tanításból Luther Márton nézetei terjedtek el, az augsburgi hitvallások formájában Melancthon Fülöp által kodifikálva. A reformáció terjesztői legfőképpen német egyetemeken tanuló diákok voltak (Halle, Wittenberg, Lipcse, Heidelberg). A protestánsokhoz sok város, de számos nemesi család is csatlakozott. A szervezetileg egységes lutheri evangélikus egyházat 1610-ben a zsolnai színódus alkalmával alapították. A megválasztott püspökök (szuperintendensek) többnyire szlovák származásúak voltak. Az evangélikus hitvallású német és magyar lakosok számára két német és egy magyar felügyelőt választottak. A három püspökség: a biccsei (Liptó, Trencsén, Árva megyék), a breznóbányai (Turóc, Nógrád, Zólyom és Hont megyék), a bajmóci (Bars, Nyitra, Pozsony megyék). 1614-ben szervezték meg a szepesvárosi püspökséget és az öt szabad királyi város (Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Kiszseben) püspökségét. A vezetők rendre: Eliáš Lani (Lányi Illés), Samuel Melik, Izák Abrahamides (Abrahamides Izsák), Štefan Xylander, Peter Zabler (Bartl et al. 2003). Ez a szervezeti felállás tükrözi azt a korabeli állapotot, amely a vallásnak nagyobb jelentőséget tulajdonított, mint a beszélt nyelvnek, hiszen számukra a legfontosabb a katolikusoktól való elkülönülés volt.

A reformáció az egyházi énekek anyanyelven történő virágzását idézte elő, de jelentősen hozzájárult az iskolaügy fejlődéséhez is. Hatására elfogadottá vált az anyanyelvű istentiszteletek tartása. Egyre több anyanyelvű énekeskönyv, imádságoskönyv jelent meg nyomtatásban. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Felvidéken az evangélikus szláv írásbeliség cseh nyelven történt. A cseh nyelvet tekintették a vallásos gondolatok méltó kifejezőjének.² Megjelentek azonban olyan világi művek, szótárak is, amelyek a szlovák nyelv önállósága mellett érveltek.³

A soknyelvűség tudományos megfogalmazását és államkeretbe foglalását Bél Mátyásnak köszönhetjük: a „mi népünknek”, a magyaroknak „több anyanyelve van”.

2 1581-ben jelent meg Bártfán Gutgesell Dávid nyomdájában Luther katekizmusa bibliai cseh nyelven, Severín Škultéty fordításában.

3 Daniel Sinapius-Horčíčka evangélikus igehirdető és író 1678-ban Neoforum Latino-Slavonicum cím alatt latin–szlovák közmondások és szólások gyűjteményét adta ki, melyben elsőként kelt a szlovák nyelv védelmére.

A barokk kor politikai-földrajzi terei

Az építészeti teljesítményéről elhíresült barokk kor kiteljesedését nagyban elősegítette, hogy a 18. század folyamán nem dúlták harcok az ország területét. A török hódítók kiűzése után a békés építőmunka százada köszöntött be. Így lett ez az időszak az építészeten túl a tudományok fölvirágzásának kora is. A barokk tudományosság a hagyományos témák, így a történelem kutatásában is új eredményeket hozott, de új tudományágak, pl. a földrajz, térképészet kifejlesztésével is hozzájárult a magyar tudományossághoz. A történettudomány előretörésének hozadéka a források fontosságának felismerése, de divatba jött a népek eredetének kutatása is. Ezért mondhatjuk, hogy a tárgyyszerű számbavétel, ismertetés, elemzés mellett jelen vannak a „barokkos túlzásoktól” sem mentes népismereti észrevételek, megjegyzések, elemzések.

A kor újszerűségét, összetettségét Bél Mátyás munkásságával lehet a legjobban érzékelteni.

Bél Mátyás (neve szlovákosan: Matej Bel, latinosan: Matthias Belius, 1684–1749) élete és munkássága a másfél évszázados török uralom utáni idősziakra esik. A hatalmas anyagi és még inkább a borzalmas méretű emberi veszteségek után az ország újjáépítése volt a fő cél. Az építkezésben részt vevő kortársak jelszava a következő volt: „Provehimur non praemio, sed patriae amore” – „Nem a jutalom reménye, hanem a hazaszeretetet hajt bennünket”.⁴ Az országhoz fűződő erős érzelem a kor sajátja volt. Munkatársa, Mikovinyi Sámuel, a magyarországi térképészet megalapozója így ír: „Nagyon megörültem hazánknak díszére és javára váló sürgető kérésednek, hogy készülő nagy művedhez földrajzi térképeket készítsék. Tudtad, kedves Bél, hogy mindig mennyire igyekeztem kéréseidnek eleget tenni, hogy általa gyarló erőm szerint Neked is kedvedben járjak, hazámnak is javára legyek...” (Deák 1984, 23). Ez a haza iránti mély érzelem, vonzódás tükröződik abban is, hogy Bél Mátyás a magyar történelemről írt munkájában a saját koráról szóló fejezetet Új Magyarország címmel fogalmazta meg.

A korabeli *vallási viták* befolyásolták legerősebben az egyes emberek életútját, életpályáját. Az evangélikus egyházon belül komoly harc folyt a végül győzelemre jutó ortodoxok és a pietisták között. Halléban végzett felsőbb tanulmányai során a pietista irány híve lett. A pietisták a hitélet gyakorlására helyezték a hangsúlyt, míg a konzervatívok a szent iratok betű szerinti tanait hirdették (Haan 1879, 20).

Sokoldalú munkásságának jellemzője volt a nyelvhasználat. A tudományos dolgozatait a kor szokásának megfelelően latinul írta és adta ki, de magyarul adott ki vallástani könyvet, németül imákat és egy magyar–német nyelvkönyvet, szlovákul (korabeli szóhasználat: tótul) egy kereszténységről szóló könyvet és a Bibliát. Ez utóbbit cseh–morva nyelven.

4 A mondás Kassai József (1767–1842) katolikus plébános, a magyar Tudományos Akadémia levelező tagja 1832-es kéziratban maradt munkájához kapcsolódik, amelyet pályázatként adott be a tudós társaságnak. Ennek volt az idézett mondat a jeligeje 1833-ban. Horányi Elek 1775–1777 között Bécsben kiadott háromkötetes latin nyelvű írói lexikona, a Memoria Hungarorum címlap is tartalmazza a mondást. A képen viharos tengeren, dagadó vitorlakkal hajózó háromárbcos látható. Jobbról a felszakadó esőfelhők közül előtörő napfény, szalagon latin felirat: „Provehimur non praemio, sed patriae amore”. In.: Szörényi 1996. Idézi: Orlovsky Géza, BUKSZ, 1998. február. A szólást Deák András idézi Bél Mátyásról szóló életrajzában: Deák1984, 5.

A nyelvtanok, különösen a német nyelvtan közreadása alkalmával fogalmazta meg legpontosabban a nyelvekről kialakult véleményét, amivel az illető nyelvet beszélő népről is véleményt mondott. „A magyar nyelv dicsőségéhez tartozik, hogy több nyelvet szokott anyanyelvként használni. A magyaron és latinon kívül ugyanis (...) a szlovák és a német már az ősi időkben polgárjogot nyert.” (Haan 1879, 69). Ebben az összefüggésben tér ki a szlovák nép hazai elterjedtségére: „...a szlapon idióma használata szerte Magyarországon szélesesen elterjedt. Legalábbis azon az egész vidéken, amely nyugat és észak felé nyúlik, és Morvaországgal, Sziléziával és Lengyelországgal határos, s így majdnem tizenhárom vármegyében, mégpedig Pozsony, Nyitra, Trencsén, Árva, Liptó, Turóc, Bars, Zólyom, a két Hont, Nógrád, Gömör és Sáros megyében használják (hogy ne beszéljek most a csaknem az egész Magyarországon elszórtan található településekről)” (Haan 1879, 72). A későbbiekben úgy módosítja ezt a megállapítását, hogy a városokban a német nyelv uralkodik, de mellette más nyelvek is divatoznak. „Nevezetesen Pozsonyban, Kassán, Eperjesen, Rozsnyón a német mellett a magyar és szlovák, Sopronban, Kőszegen, Óváron, Győrött, Komáromban, Esztergomban, Vácon, Budán, Pesten a német és a magyar, Lőcsén, Késmárkon, Körmöcbányán, Selmecebányán, Besztercebányán, Nagyszombatban, Bazinban, Szentgyörgyön a német és a szlovák van állandó használatban. A műveltebbeknél ezekhez a latin járul...” (Haan 1879, 80).

Írásaiban a „mi hazánkról”, a „közös hazáról” beszél, és hogy a „mi népünknek”, a magyaroknak „több anyanyelve van” (Haan 1879, 69). Véleményében azt tiszteljük, hogy a történelmi Magyarország népei közötti nyelvi egyenjogúság hirdetője volt, néprajzinak minősülő leírásaiból pedig kiderül, hogy az egyes nyelveket beszélő különböző népeket is egyformán nagyra becsülte.

Ebben a sok újdonságot felmutató életműben találunk arra is elemzést, hogyan minősítette saját magát Bél Mátyás: „lingua Slavus, natione Hungarus, eruditione Germanus” (Krejčí 2005, 279), azaz tót (szlovák) anyanyelvű, magyar nemzethez tartozó és német műveltségű, német tudományokkal bíró embernek. Ez a többes kötődés a hungarus tudat⁵ jellemzője volt, és hosszú időn keresztül jellemezte a szlovák anyanyelvű, majd szlovák nemzetiségű magyarországi lakosokat. Szinte Bél Mátyás szavait ismétli Juraj Papánek katolikus pap is: „Nem tagadom, hogy születésemre nézve szláv vagyok, de tudd meg, hogy neveltetésemre nézve német, nemességemre pedig magyar, jelenlegi lelkipásztori munkámra nézve illír” (Arató 1975, 107).

A hungarus-tudat elfogadásának, vállalásának egyenjogúságot vagy legalábbis a rendi-nemesi jogból való részesedést igénylő mögöttes tartalma volt. Ugyanis a szlovákok Magyarországon nem rendelkeztek külön privilégiumokkal, rendi-nemesi előjogokkal, mint a magyarok a honfoglalás okán, de véleményük szerint mint hungarusokat, jogok illetik meg őket. A hungarus-tudat és a szláv nemzetiséghez tartozás együttes emlegetése így a szlovákok számára jogkiterjesztés iránti tartalmat kapott. Az egység kinyilvánítása a hungarusok közé való tartozást igazolta.

Bél Mátyás eddigi nézeteit összefoglalhatjuk államismereti jelentőségű mondatával: *Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita* (Magyarországon kívül nincs élet, és ha van, nem olyan). Hitelességét az adja, hogy ő gondolta ki és valósította meg nagy mun-

5 Ezt a hungarus-tudatot nevezte „területelvű hazafiságnak” Bíró Ferenc. – In.: Nyelv, „tudományok”, nemzet. Vázlat a felvilágosodás egy sajátosságáról. Holmi, 2005/5.

káját, egész Hungária történeti-földrajzi leírását. Bél Mátyás ezzel a művével a jelenkor-írás alapjait fektette le.

Ennek a kornak a tudósai között mások is voltak, akik felismerték a szlovákok egyediségét a szláv népek között.

Révai Péter (meghalt 1622-ben) magyar történetírót, turóci nemes család tagját, aki a legjelentősebb művében (*De monarchia et sacra corona centuriae septem*, 1659) úgy foglalkozott a történelmi Magyarország (Uhorsko) történetével, hogy hangsúlyozta annak többnemzetiségű jellegét. Az első olyan magyar történetíró volt, aki fejtegette a szlávok régi voltát. Nézetei későbbi nemzetébresztő koncepciók részeként is érvényesültek (Hamberger 2008).

Jakub Jakobaeus eperjesi prédikátor írása (1642, Lőcse) az első szlovák történeti munka. Cseh nyelven íródott, de csak rövid ismertetése maradt fenn. A szláv/szlovák nemzet kialakulásával és a szláv nyelv szépségével foglalkozik (Tibenský 1972).

Szőllősi Benedek a *Cantus catholici* (1655) bevezetőjében Svätopluk király tisztelőjeként szól, mert azt a „pannonok és szlovákok” királyának tekinti és egyben Cirill és Metód művét dicséri. A nagymorva és a Cirill-Metód tradíció így vált fokozatosan a szlovák nemzetiség ideológiájának fontos részévé (Tibenský 1972). Földrajzi értelemben így két nagy teret kapcsolnak össze innentől kezdve a szláv/szlovák elemzők. Egyrészt a morva birodalom (változó elhelyezkedésű) tereit, másrészt a görögkeleti kultúra tereit. Ebbe kezdetben a Konstantinápoly vonzáskörzetébe tartozó keleti-balkáni országokat értették, majd a keleti, orosz kötődést hangsúlyozták.

Amikor a 17. és 18. század értelmisége a szláv nemzet és nyelv régi jellegéről, kiterjedéséről, eredetéről stb. beszélt, természetesen ezeket a tulajdonságokat többé-kevésbé automatikusan a szlovákokra is átruházta. A Pannónia, ill. Magyarország területén élő szlovákok autochton és régi jellemének hangsúlyozását a szlovák értelmiség fokozatosan nemcsak az ún. *Restgermanen Theorie*-vel szemben, hanem csakhamar a magyar történészek a „hazának hármasságáról” (hunok, avarok, magyarok) szóló nézeteivel szemben is hangoztatta. A „*Restgermanen Theorie*” az Észak-Magyarországon élő németek (germánok) ősiségét volt hivatva igazolni, mikor azt állították, hogy ők a gótok leszármazottai. Ide kapcsolódik a vita, hogy a szlávok északról, a Kárpátokon túlról, vagy délről, az illír tartományok felől érkeztek-e a Duna völgyébe. Ez a vita befolyásolta a terek földrajzi elhelyezkedését is, mert az északi koncepció szerint Morvaország a központja a Nagymorva Birodalomnak, a déli koncepció szerint pedig az illír/szerb Morava folyó (Juraj Sklenár).

A korabeli vitairatok historizáló okfejtésébe egyre inkább bekerülnek pontos földrajzi meghatározások is. Ahogy Bél Mátyás felsorolta a szláv/szlovák többségű megyéket, városokat, úgy Ján Baltazár Magin is megteszi ezt vitairatában (1728, Púchov). Dolgozata a szlávok/szlovákok natio hungaricához való tartozásának jogát bizonyítja, az egész magyarországi szlovák nemzetiség egyenjogúságát védelmezi: „Svätopluk leszármazottai nemcsak Trencsénben élnek, nemcsak Nagyszombatban, Modorban, Bazinban, Szokolcán laknak, hanem végig a Kárpátok mentén, amelynek hosszú vonulata egészen Erdélyig húzódik. A szlovák nyelvet használja Pozsony és Nyitra megye, ezeknek a hegyeknek mindkét oldalán, de ugyanúgy Trencsén és Árva, Liptó, Szepes és a többi Lengyelországtól a Kárpátok által elválasztott vármegye is” (Tibenský 1972). A magyarok hódításelméletével szemben Magin fölállította az ún. vendégszerető befogadásról szóló elméletet: a magyarok nem győzték le a szlovákokat, hanem a szlovákok vendégszeretőn fogadták a magyarokat, s megállapodás alapján közös államot hoztak létre.

A *natio Hungaricához* való tartozást igazolja Samuel Timon *Imago antiquae Hungariae* című írásában (Kassa, 1733). Véleménye szerint Pannónia-Magyarországon a magyarok bejövetele előtt itt élő népek mind szlávok voltak. A mai morvák ősei az ómorvák, akiktől a szlovákok nyelvi és erkölcsi vonatkozásban különböznek. A fehér lovat és más ajándékokat azoknak a szlovákoknak a tanácsára küldték Svätopluknak, akik nehezen viselték a morvák fennhatóságát. A magyarok ezeket a morvákat és Svätoplukot győzték le. A Szlovákiában élő szlovákok pedig a magyarok szövetségeseivé váltak, s idővel megállapodás alapján egy közös államban egyesültek.

Földrajzi szempontból értékelhető leírást ad még ebből a korszakból Krištof Jan Jorán morvaországi történész, aki írásában (*De originibus Slavicis*, Bécs, 1745) kifejtette, hogy a szlávok őshazája a Duna és a Tára között elterülő ország volt, s ezért a szláv nyelvjárárok közül a szlovák nyelv (*dialectus Hungaro-Slavicus*) a legsértetlenebb és legtisztább formában fennmaradt szláv nyelv (Tibenský 1972).

A szlovák nemzeti megújulás kezdete az 1780-as évekre tehető. A barokk korból a nemzeti viták korszakába való átmenetet leginkább Juraj Papánek (1738–1802) latin nyelvű művével illusztrálhatjuk. A *Historia gentis Slavae* (1780, A szláv/szlovák törzs története, Pécs) a szlovákok történetének első összefoglalása. A nemzeti megújulás jele a nemzetvédő hangnem, a szlovákok jelenlétének visszavetítése a múltba. Írásában a szlovákok királyságának kezdetét a Kr. előtti 4. századba helyezte, fiktív szlovák királyok sorát sorolja fel. A Nagymorva Birodalmat szlovák királyságként, Svätoplukot szlovák királyként ábrázolta, és a cirill-metódi (keleti kereszténység) hagyományt a szlovák történeti fejlődés szerves részének tekintette. Ez a mű, fikciókra épülő jellege ellenére, jelentősen befolyásolta a szlovák nemzeti megújulás későbbi szellemi elitjét, és megihlette a nagymorva hagyomány ápolásának későbbi történeti műveit is.

Az időbeliséget figyelembe véve ekkor jelent meg Juraj Sklenár munkája, a *Vetustissimus Magnae Moraviae situs* (Pozsony, 1784), amely a Nagymorva Birodalom határaitól szól. Szerinte a Nagymorva Birodalom nem a Duna feletti Morva folyó, hanem az illír/szerb Morava mentén alakult ki. Innen terjeszkedett északi és nyugati irányban. Az ómorvák fokozatosan megszállták a mai Szlovákiát és Morvaországot is. Az ómorvák és Mojmír veresége után a magyarok csupán a régi Pannóniát szállták meg a Dunáig. A magyarok nem igázták le a Vág és a Tisza mentén élő lakosságot. Itt a szlovákok laktak, jóval a morvák érkezése előtt. „S így semmi esetre sem mondható, hogy a szlovákok a morvák hazai maradványai” (Tibenský 1972).

A korabeli vitát Arató Endre (Arató 1975) úgy értelmezi, hogy ez a szellemi harc a privilégiumok miatt zajlott. A magyarok harccal (honfoglalás) megszerzett jogait elismerték a korabeli szláv/szlovák írók, de szerették volna érvelésükkel elfogadtatni, hogy ebben a már akkor élt szlávoknak/szlovákoknak is jelentős szerep jutott. Az együttes harc hirdetői voltak. Papánek elsősége abban mutatkozik meg, hogy először ő különböztette meg a magyarokat a magyaroktól. A szlovákok Magyarországon nem rendelkeznek külön privilégiumokkal, rendi-nemesi előjogokkal, mint a magyarok, de mint magyarokat jogok illetik meg őket. A magyar-tudat és a szláv nemzetiséghez tartozás nem okozott számára ellentmondást, sőt ennek az egységnek a kinyilvánítása felfogása szerint épp a magyarok közé való tartozását igazolta.

Az újabb szakirodalomban Káfer István fejtette ki, hogy a katolikus, illetve az evangélikus papok tollából származó szlovákságvédő írások keresztény szellemiségűek, nem mások ellen lázítanak, hanem saját művelődésük gyarapítására intenek (Káfer 2009, 17–31).

A barokk korszak szláv/szlovák nemzeti megnyilvánulásaként tartják számon a barokk szlávizmust, amelyet a 17–18. századi, a szlovákok által lakott területekről származó tudósoknak a szláv múltra és a szlovák nemzetre vonatkozó nézeteit összefoglaló fogalomként vezettek be. A barokk szlávizmus tudósai a szláv nemzet régi voltát és a szlovákok magyarországi ősi (autochton) jellegét hangsúlyozták, a szláv nemzet kiterjedtségét (az Adriai-tengertől és a Balti-tengertől keletre, egészen Kínáig) igazolták, a szláv nyelv szépségét, érthetőségét emelték ki, és a három istentiszteleti nyelv (görög, latin, szláv) egyikeként értékelték (Bartl et al. 2003, 234).

Összefoglalva azt állapíthatjuk meg, hogy a „szláv barokk” történelemmel foglalkozó tudósai kidolgoztak két fő történelemszemléleti irányzatot munkásságuk során. Az egyik ága ennek a gondolatmenetnek a szláv népek közösségéhez kapcsolódás. Ez tulajdonképpen egy nagy földrajzi térbe, az összes szláv nép által lakott európai (sőt, Kína határáig terjedő) terek „községébe” kapcsolta a korabeli szlávokat/szlovákokat. A másik irányzat az államiság iránti szlovák vágyakat fejezte ki, ezt pedig a Nagymorva Birodalom mint ősi szláv állam szimbolizálta, ami a szlovákok őseinek az állama volt. Annak bizonygatásával, hogy a Nagymorva Birodalom már az európai államok megalakulása előtt állam volt, igazolták a szlávok/szlovákok államalkotó képességét.

A két fő történelemszemléleti irányzat kidolgozása mellett azonban sokkal fontosabb volt a kor tudományosságának megnyilvánulása, mégpedig a szlávok/szlovákok pontos földrajzi térhasználatának összegyűjtése, bemutatása.

A szlovák nemzetté válás gondolatvilágának földrajzi terei

A középkorban körvonalazódó, majd a barokk korában kiteljesedő szláv/szlovák írásbeliség gondolkodásának középpontjában a magyar nemesi nemzet gondolatvilágához való csatlakozás, betagozódás problémaköre állt. Írásaikban azt bizonyították, hogy mint a magyarokhoz hasonlóan régi, vagy még annál is régibb nemzet, akik már államot is alkottak, ugyanolyan alkotó részei a nemesi nemzetnek, mint a honfoglaló magyarok.

Ehhez a gondolatkörhöz képest jelent újdonságot a nemzeteszme megjelenése (Szarka 2011). Ennek a központi gondolata viszont nem egy társadalmi kiváltság elérése volt, hanem a nyelv, egy közösség által használt nyelv középpontba emelése, amely jogokat követel az illető nyelv használatában. Ez az új szemlélet a felvilágosodás korához kötődik. A francia felvilágosodás gondolkodói hirdették meg a nyelv és a nemzet egységét, amely a királyi abszolutizmus évszázadai után az egyvallású és egynyelvű Franciaországban annyit jelentett, hogy a franciául beszélők mindegyike, tehát a harmadik rend képviselői is a nemzet részei. A nemzeti nyelv, a nyelv mint nemzetalkotó tényező középpontba állítása, társadalomszervező erőként való megjelenítése Közép- és Kelet-Európában több évszázada tartó viták okozója lett. Az eddig egy országban vagy inkább valamely birodalomban élő soknyelvű társadalmak estében, akik mintegy egy asztalnál beszélgettek a maguk sokféle nyelvén, Erisz almájának, a viszály elhíntőjének bizonyult az egyszerűségében tetszetős gondolat.

Ettől kezdve a nyelv mint társadalom- és politikaszervező erő kezdte mozgatni a szlovák írástudó értelmiséget is, fokozatosan a hagyományos vallási ellentétek fölé növe.

Míg a korábbi historizáló viták a műveltek (egyházi és világi elit) együttműködését és vitáját igényelték, addig a nyelv középpontba állítása új szempontokat hozott a felszínre.

Észre kellett venni a társadalmak tagozódását, elemezni kellett a társadalom nyelvi megoszlását, össze kellett vetni mindezt a létező földrajzi-természeti környezettel, a létező közigazgatási, egyházi, kincstári, katonai egységekkel. Kiderült, hogy az örökölt természeti-társadalmi-közigazgatási stb. keretek és a nyelvet használó társadalmi csoportok terei nem illenek össze. A jogtörténeti szemléletet váltja a természetjogi szemlélet. A historizáló földrajzi terek természetes földrajzi terekre cserélődnek.

Papáneek művét J. Hrdlička méltatta a *Národ slovenský* (A szlovák nemzet, 1785–1786) című munkájában, amelyben kifejtette, hogy hiába tagadja meg valaki nyelvét, nemzeti-ségét, azt mással felcserélni úgysem tudja. Az etnikai sajátosságokhoz a nyelven kívül további, mégpedig nemzeti jellemvonások is tartoznak. A nemzet kitűnő tulajdonságainak sorolása a nemzeti öntudat erősítője. A nemzeti tulajdonságok minden szlovákul beszélőre, tehát a népre is érvényesek, valláskülönbség nélkül (Arató 1975, 110–111).

Jozef Ignác Bajza írta az első szlovák regényt, a *René mládenca príhodi a skusenosti* (Az ifjú René történetei és tapasztalásai, 1783–1785), amelynek leírásai a nagyszombati társadalomról jól mutatja a helyi valóság leírása felé tett lépéseket. Käfer István ismereti röviden a regény tartalmát, amiből kiderül, hogy Bajza nem lelkesedett Kis-Rómáért, azaz Nagyszombatért. Szinte naturalisztikus képet fest a lakodalmak alkoholba fúló tivornyáiról, a plébánosok kilátástalan, sanyarú helyzetéről, a köznemesi despotizmusról és a léha főnemesi életről, ami a parasztok izzadságából táplálkozik (Käfer 2009).

A szlovák nemzeti megújulás kezdeti időszakának legjelentősebb eseménye a szlovák irodalmi nyelv kodifikációja volt. A szlovák irodalmi nyelvet megalkotója, Anton Bernolák neve alapján Bernolák-féle irodalmi nyelvnek nevezték. Ez esetben az ún. kulturális nyugatszlovák nyelv kodifikációjáról van szó. Másfél évszázadon át a katolikus nagyszombati egyetem és környezetének (Pozsony) kulturális vonzásterében fejlődött ki, a szlovákok által használt cseh nyelv fokozatos elszlovákosítása révén. Ebben az új irodalmi nyelvben a szlovák nyelvjárások közül leginkább a nyugat-szlovákiai nyelvjárás hatása érvényesült. Bernolák, amikor írásában (*Grammatica slavica*, Pozsony, 1790) a szlovák nemzetről mint a szláv nemzet önálló törzseről és a szlovák nyelvről, mint a szláv nyelv önálló nyelvjárásáról írt, akkor ezt azzal indokolta, hogy a szlovák nyelven beszélő szlovák nemzet a szlávok őshazájának területén, a Duna és a Tátra között él (Tibenský 1972). A katolikus Bernolákkal visszaérkeztünk a középkori emlékek alapján kimutatott szlovák magterülethez. A Pázmány Péter érsek óta szorgalmazott elv, a nép saját nyelven történő pasztorálása érett be Bernolák gesztusával, a szlovákok nyugati nyelvjárásának irodalmi nyelvvé tételével. Bernolák nyelvválasztása a cseh nyelv ellenében történt, de azt határozottan leszögezte, hogy az új szlovák nyelv megteremtésének nincs köze a cseh nyelvvel szembeni ellenérzésnek. Két teljesen egyenjogú nyelvről, és két teljesen egyenjogú nemzetről van szó (Arató 1975, 112–113).

Az 1792-ben alakult katolikus Slovenské učené tovarišstvo (Szlovák Tudós Társaság) elsődleges feladata a nyelvművelés volt. Hatáskörét igyekezett kiterjeszteni a szlovákok lakta egész területre. A központ Nagyszombat volt, helyi szervezetek pedig a következő településeken voltak: Pozsony, Nyitra, Rovnó, Besztercebánya, Szepesváralja, Solivár, Eperjes, Kassa, Rozsnyó. A kb. 500 fős tagság a legkülönbözőbb szlováklakta megyéből került ki (Arató 1975, 113). A Társaság legjelentősebb mecénása Rudnay Sándor (1760–1831) püspök, esztergomi érsek volt.

Bernolák leghatásosabb követője, a Szlovák Tudós Társaság lelke Juraj Fándly nahácsi katolikus plébános volt. Gazdag életművéből most csak azt emeljük ki, hogy gazda-

sági szakkönyvei, a népi gyógyászatról kiadott munkái egyértelműen a nép szociális-kulturális fölemelkedését szolgálták. Vagyis a valóságismeret, a közvetlen környezet bemutatása, az ott élők igényeinek fölmérése serkentette munkásságát.

Meg kell jegyezni, hogy a katolikus írónál fontos szerepe volt a történetiségnek, azaz a Nagymorva Birodalom idealizálásának, a Cirill-Metód hagyományaknak. Ennek az a jelentősége, hogy írásaikban a szlovákok fölemelkedtek a többi, állammal és királyokkal bíró szláv nép mellé.

A szlovák evangélikusok elzárkóztak a nyelvi váltástól, mert ekkor még ragaszkodtak a hagyományos ócseh egyházi nyelvhez. Viszont a cseh nemzeti ébredést hirdető személyekkel kialakult kapcsolataik, a német egyetemeken végzett tanulmányaik megismertették őket Herder nézeteivel, akinek a nemzetről, és különösen a szláv nemzetekről vallott fölfogása hatással volt rájuk. A prágai nyelvészek szerint a csehek és a szlovákok egy törzset, és így egy nyelvjárást alkotnak. Emiatt az evangélikus szlovák értelmiség tudatában a szlovák nemzet még nem vált el a szlávtól, a csehtől. Számukra a huszitizmus és a cseh testvérek mozgalma is közös hagyomány volt.

A két vallás követői között nyelvi harc indult. Az evangélikusok a cseh nyelv irodalmi nyelvvé fogadása mellett érveltek, a katolikusok a szlovák nyelv irodalmi nyelvvé tételét szorgalmazták. A nyelvi harc következő állomása a pozsonyi evangélikus líceumban létrehozott csehszlovák nyelv és irodalom intézet, majd tanszék, és végül ennek társasága (Ústav, Katedra, Společnost řeči a literatury československé) létrehozása volt.

Az anyanyelven folyó művelődés intézményeként az 1830-as évektől elterjedtek a népi könyvtárak és olvasóköri, valamint a vasárnapi iskolák mint az alapismeretek köznép általi elsajátításának szűkös lehetőségei. A legjelentősebbek közé tartozott Jozef Miloslav Hurban (1817–1888) vasárnapi iskolája Brezovában, a szlovák nemzeti öntudat fejlődésének és erősödésének e fontos központjában, valamint Ján Kadavý (1810–1883) vasárnapi iskolája Pesten (Hamberger 2008, 11).

A két irodalmi nyelv a szlovákok helyzetének két eltérő föfogását is jelentette. A bibliai cseh nyelv hívei szerint a szlovákok a szlávok cseh-szlovák törzsének egyik ága csupán, a bernoláki nyelv hívei szerint a szlovák egyedi, sajátos nemzet (Hamberger 2008, 13).

A katolikus és az evangélikus vallású szlovákok megosztottsága geopolitikai tartalmat is hordoz magában, mert a katolikusok hungarus tudatát Magyarországon belül, Magyarországhoz kötődően váltotta fel a szlovák nemzettudat, míg a protestánsok esetében könnyebb, kézzelfoghatóbb volt a határon túli szláv testvérhez fordulás, szövetségkeresés. Ennek jegyében értelmezhető az oroszok fölfedezése is, akiknek a napóleoni háborúkban meghatározó szerepe volt, emiatt tekintélyük, hatásuk a szláv népek körében, jelesül a szlovákok körében is megerősödött. A katolikusok tartózkodóbbak voltak a pravoszláv oroszokkal szemben (Arató 1975, 117–121).

1791-től kezdve, a magyar nemzeti mozgalom hatására olyan törvények születtek, amelyek a magyar nyelv használatát a társadalmi élet, a közélet egyre több színterén segítették. Ennek ellenhatásként viszont a szlovák közvélekedés befolyásolói, elsősorban a papok egyre erőteljesebben követelték a magyarral azonos jogok adását a szlovák, tágabban a nemzetiségi nyelveken beszélő népeknek is. Az ellenkezés akkor erősödött föl, amikor a magyarok kezdtek kötelezést is előírni. A kényszer viszont ellenkezést szült. A közéletben forgolódo közírók nem elleneztek a magyarnak mint hivatalos nyelvnek a fokozatos bevezetését, de visszautasították a magyarosítás erőszakos formában való megvalósítását. Ezek a viták vezettek a fogalmak tisztázásának szándékához.

A nemzeti mozgalmakra jellemző sokágú, a nép életét is bemutató irodalmak sorába tartoznak azok a tudományos művek, amelyek a népéletet mutatták be. Szlovák vonatkozásban Csaplovics János (Johann von Csaplovics, Ján Čaplovič, 1780–1847) neve említendő, aki a magyar néprajztudomány egyik előfutára volt. Az ethnographia szót először ő használta Magyarországon a népéletre és a nép kultúrájára vonatkozó tudomány megnevezésére. A Tudományos Gyűjteményben 1822-ben megjelent tanulmányában a történeti etnográfiaival szemben a statisztikai etnográfianak a szükségességét hangsúlyozta, és ezen az adott időszak állapotának minden oldalú leírását érti. Munkáiban arra törekedett, hogy Magyarország különféle etnikumait leírja és ezzel az ország szisztematikus-statisztikus etnográfiaját hozza létre. Gemälde von Ungern című könyvében (Csaplovics 1829) egyebek között részletes statisztikai leírást ad az ország népességéről, nyelvi megosztásban. Munkásságával hozzájárult a későbbi, már pontosabb és következetesebb statisztikai felmérésekhez, az adatokon alapuló térképek készítéséhez.

Az adatokat felsoroló rész után leíró részek következnek, amelyben összefoglalóan szól a feltárt részletekről: „A rosszabb, hidegebb, hegyes vidékeken a szlovákok, rutének, németek, oláhok, vendek és részben a horvátok laknak. – A magyar egyenlítői teremtménynek tűnik, hiszen csak a síkságot, a meleg éghajlatot és a termékeny földet szereti; a birodalom legáldottabb részét lakja, és ezért talál alig az ember közülük bárkit is bárhol körben a hegyekben, mint Heves megyében a Mátra-hegységben” (Csaplovics 1829, 208).

Csaplovics János munkájának néprajzi fejezetéhez egy térképet is csatolt, amelyen (Erdély kivételével) Magyarország nemzetiségi összetételét bemutatta, Lipszky János országtérképe alapján. Külön színnel jelölte a szlovákokat, a németeket és ruténeket, vagyis egy tömbben élőként mutatta be mindhárom nemzetiséget, viszont a megyehatárokat nem tekintette egyúttal nyelvi határnak is.⁶

A szlovák nemzetté válás legtöbb erőt igénybe vevő tette a szlovák irodalmi nyelv megteremtése volt. A nyelvi harcok összességében két évszázadot vettek igénybe, ha a szláv barokk próbálkozásaitól számítjuk a szlovák nyelv megteremtésének hosszadalmas folyamatát. Az evangélikus ifjúszlovákoknak nevezett iskola három tagja, Ľudevít Velislav Štúr (1815–1856), Jozef Miloslav Hurban (1817–1888) és Michal Miloslav Hodža (1811–1870) abban állapodtak meg 1843 nyarán, hogy a közép-szlovák (Árva, Bars, Hont, Nógrád, Turóc és Zólyom megyékről van szó) nyelvjárására támaszkodva hozzák létre az új, irodalmi szlovák nyelvet. Ennek a mögöttes eszmei tartalma igen gazdag, itt csak a geopolitikát illető vonatkozásra fordítsunk figyelmet. A közép-szlovák nyelvjárás elsősorban szembefordulás volt a cseh nyelv használatával. Ennek mögöttes tartalma nem csehellenesség volt, hanem annak kinyilvánítása, hogy a szlovákok önálló szláv törzs volt a történelemben, amelynek emiatt önálló, más szláv nyelvektől elütő nyelvének is kell lennie. A csehszlovakizmussal való szembefordulásnak egészen napjainkig éró hatása van a szlovák közéletben, amely érinti az önálló szlovák állam kérdését is.

Az egységes nyelvhez, a nyelvi nacionalizmushoz rohamosan közéleti, politikai elképzelések is kapcsolódtak, amelyek a politikai-közigazgatási térfelosztás nyelvi alapokra helye-

6 Ethnographische Karte des Königreich Ungern sammt Croatien, Slawonien, der ungarischen Militärgrenze und Seeküste, nach Lipszky, von Johann Csaplovics. – Forrás: <http://maps.hungaricana.hu/>

zését kezdték megfogalmazni. Ennek előképének tekinthetjük a magyar jakobinus mozgalom kátéjában fölmerült országfelosztást. A Magyarországi Reformátorok Titkos Társaságának Kátéja második részében van szó a politikai reformokról, amelyek szerint ideális államforma a szövetségi köztársaság: „Mivel magyar nemzetben mindazokat a különböző nemzetiségű népeket értjük, akik a Magyarországhoz tartozó tartományokban élnek, ezért minden nemzetiség alkosson külön tartományt, éljen külön politikai alkotmánnyal, egymással azonban szoros szövetség kösse össze őket.” A szövetségi köztársaságban „minden nemzetiség szabadon használja saját nyelvét, éljen saját erkölcsi és szokásai szerint, és élvezzen vallásszabadságot” (Boreczky, 1977. 151).

A jakobinus mozgalom után sokféle elképzelés merült föl, de ezek háttérbe szorultak a nyelvi harcok miatt. Meg kell említeni azonban Lúdvít Šuhajda (1806–1872), a szlovák nemzeti ideológia egyik képviselőjének 1834-ben megjelent írását, amelyben a nyelv, a nemzet, a haza fogalmainak tisztázására tett kísérletet. Šuhajda nemcsak jogtörténeti, hanem természetjogi alapon is érvelt: szerinte Magyarország „Kárpát-Szlovákiából, Ruszinszkókból, magyar földből, Romániából, Szerbiából, Horvátországból, Szlovéniából, Teutóniából tevődik össze”. Ebből arra a következtetésre jut, hogy „legjobb és legmegfelelőbb az lenne, ha az államok úgy alakulnának, hogy keretükön belül az állam és a nemzet kölcsönösen fedné egymást. Nem a hegyek, a völgyek, folyók és tavak, hanem a nyelv mint a lelki intelligenciának a társadalmi életben megnyilvánuló szerve az, amelynek az államokat egymástól el kellene választania. Egy állam – egy nemzet, és egy nemzet – egy állam, ennek kellene érvényesülnie”.⁷

Ennek a formálódó gondolatmenetnek a következő évtizedek politikai harcaiban egyre nagyobb szerepe lett.

A szlovák térszemléletre a szlovák nemzettudat megerősödése volt döntő hatással. Az 1830-as évektől kezdődően a romantikus nemzettudat kifejeződéseire találunk példákat. A szlovák földrajzi helyszíneket a korabeli írások érzelmekkel telítve említik, egy-egy földrajzi helyhez mitikus jelenségeket kapcsolnak. Tulajdonképpen mind a közbeszédben, mind a megírt szövegek világában jelen voltak már a szlováksághoz kötődő földrajzi helyek, csak most, a nemzeti ébredés korában különös hangsúlyt kaptak. Az érzelmi összetartozás kifejezőivé váltak. Közülük kiemelkedik a Tátra, valós természeti képződményként és szlovák jelképként is, mint a szlovákok lakta területek természeti azonosítója.

Érdekletesen mutatja be ezt a jelenséget Hamberger Judit:

„A szlovák nemzeti mozgalom szervezkedése bizonyos fokig titokban folyt, mivel azt a magyar politika pánszlávizmussal vádolta meg, és különféle eszközökkel akadályozta. A romantikus titkos szervezkedés példája az 1836. április 24-i dévényi találkozó, amelyen Lúdevit Štúr, a nemzeti mozgalom vezéregyénisége a szlovák nemzetért és népért folytatandó harcra hívta fel a megjelent, nemzeti érzelmű híveket. Romantikus indíttatású, nemzeti jellegű gesztusokat tettek, például szláv hangzású, mesterségesen létrehozott neveket adományoztak egymásnak,⁸ elénekelték a frissen komponált, később szlovák himnusszá vált hazafias dalt (Nad Tatrou sa blýska – Villámlik a Tátra felett), amelynek szerzője Janko Matúška (1821–1877). A szláv–szlovák múltat szimbolizáló emlékke-

7 Der Magyarismus in Ungarn in rechtlicher, geschichtlicher und sprachlicher Hinsicht, mit Berichtigung der Vorurteile, aus denen seine Anmassungen entspringen. Leipzig, 1834. Idézi: Ján Tibenský: Uo.

8 Vel (= „nagy, széles”) slav (= „dicső”); Mil (= „szíves, kedves”) slav (= „dicső”)

lyekre kirándultak, amiből hagyomány született. Így vált a tátrai Kriváň, annak 1841-es megmászása után, a szabadság és rendíthetlenség elsőrangú nemzeti szimbólumává” (Hamberger 2008, 14).

A szlovák nemzeti mozgalom az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc idején részben együtt menetelt a magyar forradalmárokkal, amikor a polgári szabadságjogok kivívásáról volt szó, másrészt végzetesen szembehelyezkedett a magyar függetlenségi harccal. A szlovákok 1848. május 11-én Liptószentmiklóson fogadták el a *Szlovák nemzet kívánságai* néven ismertté vált 14 pontjukat, amelyben többek között nemzeti egyenjogúságot követeltek. A nyelvhasználati követelések mellett nemzeti-nyelvi-néprajzi szempontok alapján „etnográfiai határok megállapítását” kérték, és ezekben a tartományokban önálló nemzetgyűlések tartására jelentették be igényüket (Steier 1912, 35–36).

Az 1848. júniusi prágai szláv kongresszuson három geopolitikai tartalmú álláspont rajzolódott ki:

1. ausztrorszláv koncepció, amely a Habsburg alkotmányos monarchia federalizálását és nemzeteinek egyenjogúsítását követelte;
2. az össz-szláv koncepció a szlávok politikai összekapcsolásának lehetőségét villantotta fel;
3. egyes csehek azt képviselték, hogy a cseh és a szlovák területeket kapcsolják közös alakulatba.

A magyarországi szlovákok és ruszinok nevében Hurban a szlovák területeken autonóm kormányt (állandó bizottságot) és parlamentet követelt, Magyarországon belül. Ez a vélemény az ausztrorszláv koncepcióhoz állt a legközelebb.

Mivel a forradalmi magyar kormány nem fogadta el a nemzetiségek azonnali egyenjogúsításának követelését, a szlovák politikusok radikális szárnya felkelést szervezett a magyarok ellen, a bécsi udvar támogatásával. A katonai lépés célja a szlováklakta területek függetlenítése a magyar kormánytól, önállóság közvetlen Habsburg-fennhatóság alatt. Törekvésük sikertelen maradt, a katonai akció a kezdeti sikerek után elbukott. Ennek ellenére újabb memorandumban fogalmazták meg kéréseiket. Ennek magva egy önálló szlovák politikai-közigazgatási terület volt, amelyen a szlovákok mint elismert nemzet él, saját országgyűlést tart fenn, államigazgatása önálló és csak Bécsnek alávetett, hivatalos nyelve a szlovák. Az átadott iratban a területet is megnevezték: „Zem Slovenská⁹”. Azóta a történettudomány kiderítette, hogy az eredeti folyamodványban Szlovák Nagyhercegség követelése szerepelt, de útközben értesült a küldöttség az olmtüzi alkotmány tartalmáról, ezért ezt a kérést átírták. Nagyhercegség helyett csak a szlovákok által lakott területek lehatárolását kérték (Gábrriel, 1999.). Területi-politikai igényüket – valamilyen politikai autonómiát – a magyar függetlenségi harc leverése után sem tudtak maguknak jutalmul elérni, cserébe a korábbi támogatásért.

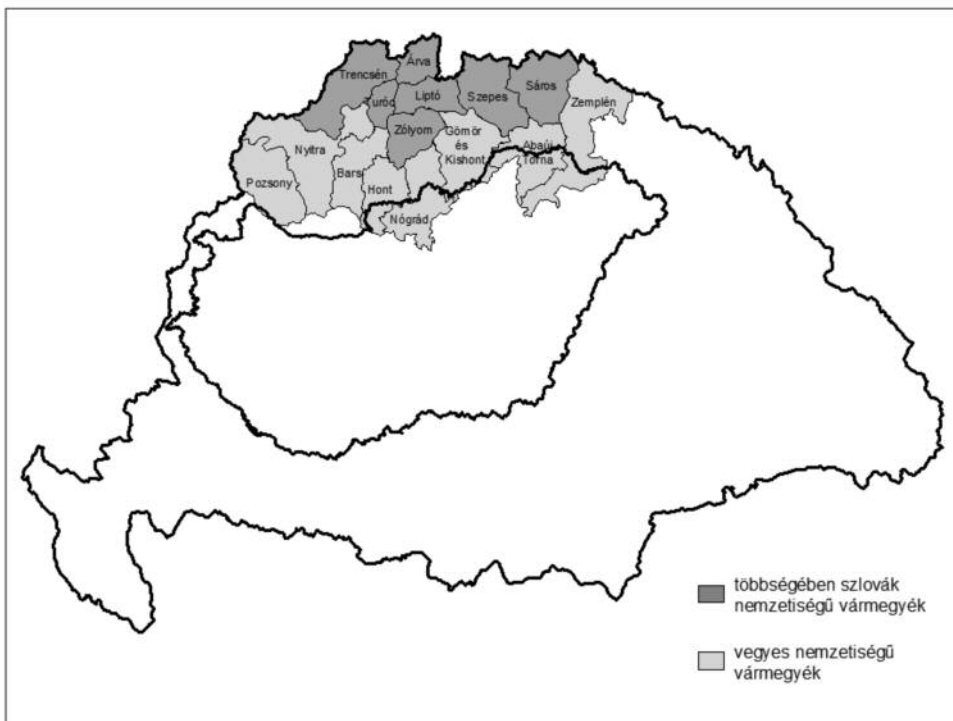
A változó politikai csatározások sorában az 1861-es Memorandum volt a következő fontos lépés, amelynek politikai-földrajzi tartalma volt. A Turócszentmártonban megfogalmazott *A felső-magyarországi szlávok (szlovákok) nemzeti gyűlésének kívánságai* című

9 „Szlovák Föld”

iratban jelölték ki először a szlovák nemzeti területet, amelyeken belül szlovák nyelvi kizárólagosságot szerettek volna elérni. Jelentőségét az adja ennek a munkának, hogy 1918-ig meghatározta a szlovákok politikai programját.

A felsorolásban szerepeltek a „legtisztább” szláv vármegyék, úgymint Trencsén, Árva, Turóc, Zólyom, Liptó, Szepes és Sáros vármegyék, valamint azok a vármegyék, ahol területileg megkülönböztethető módon éltek egymás mellett a magyarok és a szlovákok. Ezek a vármegyék Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Gömör, Torna, Abaúj és Zemplén. Ez utóbbiakat alkalmasnak tartották arra, hogy elkülönítsék bennük közigazgatási határral a két nemzetiséget vagy úgy, hogy új vármegyékké szervezik nemzetiség szerint őket, vagy úgy, hogy a határos szláv vármegyékhez csatolják. Azonban ez a tervzet is elismeri, hogy még a legtisztább szláv lakosú vármegyékben is „a magyar és a szláv nemzetiség egymásra van halmozva” olyan mértékben, hogy lehetetlen a szláv nemzetnek egy külön felső-magyarországi szláv kerületet (*hornouhorské slovenské okolie*) elfogadtatnia (Szöveggyűjtemény 2003, 423–430).

3.2.1 ábra: Az 1861-es turócszentmártoni memorandumban meghatározott „szlovák többségű” és „vegyes nemzetiségű” vármegyék

Szerkesztette Mezei István, rajzolta Mády Máté.

A szlovák nemzet fő szálláshelye valóban a korabeli Felvidék 16 (Abaúj-Torna összevonása után 15) vármegyéje volt, de – főleg a törökök kiszorítása után – az egész országban jelen voltak. A legkevesebben közülük Erdélyben és Horvátországban éltek. Az 1880-as népszámlálás szerint a teljes magyar birodalomban 1,864.529 szlovák anyanyelvű lakost

regisztráltak. Létszámuk 1900-ra 2,008.744 főre növekedett, de ezt követően csökkenni kezdett, mert 1910-ben 1,967.970 főt írtak össze. Ennek a létszámnak 83,62%-a, azaz 1,672.228 fő élt a memorandumban megnevezett vármegyékben, beleszámítva a három törvényhatósági jogú város (Pozsony, Kassa, Selmecbánya) népességét is (3.2.1 táblázat).

3.2.1 táblázat: A magyar és szlovák anyanyelvűek száma és aránya a Felvidék vármegyében az 1861-es szlovák memorandum csoportosítása szerint 1910-ben

Vármegye	Összes népesség	Magyar anyanyelvűek		Szlovák anyanyelvűek		Német anyanyelvűek	
	fő	fő	%	fő	%	fő	%
Trencsény	310437	13204	4,25	284770	91,73	10993	3,5
Arva	78745	2000	2,54	59096	75,05	1518	1,9
Túróc	55703	5560	9,98	38432	68,99	10993	19,7
Liptó	86906	4365	5,02	78098	89,86	2591	3,0
Zólyom	133653	16509	12,35	113294	84,77	2124	1,6
Sáros	174620	18088	10,36	101855	58,33	9447	5,4
Szepes	172867	18658	10,79	97077	56,16	38434	22,2
Összesen	1012931	78384	7,74	772622	76,28	76100	7,5
Pozsony	311527	131662	42,26	154344	49,54	21032	6,8
Pozsony (város)	78223	31705	40,53	11673	14,92	32790	41,92
Nyitra	457455	100324	21,93	324664	70,97	27937	6,1
Bars	178500	62022	34,75	97824	54,80	17366	9,7
Hont	117256	66875	57,03	43181	36,83	5964	5,1
Selmecbánya	15185	6340	41,75	8341	54,93	453	2,98
Nógrád	261517	197670	75,59	58337	22,31	3143	1,2
Gömör-K.H.	188098	109994	58,48	72232	38,40	2930	1,6
Abaúj-Torna	158077	123318	78,01	29520	18,67	3331	2,1
Kassa	44211	33350	75,43	6547	14,81	3189	7,21
Zemplén	343194	193794	56,47	92943	27,08	9749	2,8
Összesen	2153243	1057054	49,09	899606	41,78	127884	5,94
Mindösszesen	3166174	1135438	35,86	1672228	52,82	203984	6,44

Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 27. kötet. A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlása. X. rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest. Atheneum. 1909, 102–103, valamint 61. kötet, 1910, 112–117.

A magyar országgyűlésnél való sikertelenség után nemzeti követeléseiket (kérvényként, módosított formában, Viedeňské memorandum slovenské, azaz *Bécsi szlovák memorandum* címmel) az uralkodónál terjesztették be. A küldöttséget Štefan Moyzes (1797–1869) besztercebányai katolikus püspök vezette. A császár a szlovák kérésre 1863-ban adta meg a választ. Megígérte, hogy a magyarországi nem magyar nemzetek jogait törvénybe fogják iktatni. A császár a kérvényt átküldte a magyar szerveknek, ahol az, elfektetve, levéltárba került. Ebben a variációban a Slovenské Okolie már önálló koronatarományként szerepelt, amely közvetlenül az uralkodó fennhatósága alatt áll. A szlováknak mondott területek közigazgatási kialakulatlanságát tükrözi, hogy nem volt még a szlovák közvélemény által elfogadott – elképzelt – fővárosuk. Ebben a dokumentumban a terület fővárosának, a szlovák nemzetgyűlés központjának Besztercebányát ajánlották. Érdemes megjegyezni, hogy a mai független Szlovákiában is fölmerült, hogy Besztercebányának valamilyen központi, országos jelentőségű politikai szerepet kellene adni. A felső-magyarországi szláv kerület hivatalos nyelve a szlovák lett volna, és nemzeti iskola-rendszerrel szándékoztak volna benne kialakítani.

A Besztercebányát központi helynek megnevező dokumentumtól függetlenül a turócszentmártoni nemzetgyűlésen, amikor 1861-ben elfogadták a Memorandumot, határoztak arról is, hogy (a szerb Matica Srpska – 1826 és a cseh Matice Česká – 1831 mintájára) létrehozzák a Matica slovenskát mint új össznemzeti (felekezetek feletti) kulturális intézményt, amelynek székhelye Turócszentmárton lett. A szlovák nemzeti mozgalom eredményeként három szlovák oktatási nyelvű gimnáziumot is alapítottak, így újabb városokkal dúsult a szlovákok által kiemelt jelentőségűnek tartott városok sora. Nagyróce (Revúca – 1862) evangélikus gimnázium, Turócszentmárton (Martin – 1867) evangélikus gimnázium, Znióváralfa (Kláštór pod Znievom – 1869) katolikus gimnázium.

Az 1863-ban kitört újabb oroszellenes lengyel felkelés alkalmat adott arra, hogy a szlovák nemzetépítőkön belül vita kerekedjen a szláv egységről. A Hurban köré csoportosulók ruszofil álláspontot képviseltek. Ők a szlovák nemzet védelmének zálogát a cári Oroszországban látták, amelyet egyébként a szlávok bástyájaként tiszteltek. Ezért a lengyeleket, akik Oroszország ellen harcoltak, a szlávok ellenségeinek tekintették, felkelésüket pedig olyan testvérháborúként értelmezték, amely megosztja a szláv egységet. A ruszofil gondolkodású szlovák politikusokat később, utólag a régi iskola képviselőiként emlegették. Velük szemben jelentek meg az új iskola képviselői, akik a cári rendszert elutasították és a vele szemben föllépő, a szabadságukért harcoló lengyelek mellé álltak. Ez a tábor a szlovákok nemzeti sorsának javulását a magyar politikai vezetéstől várta, nem pedig Béctől vagy Szentpétervártól. Már a Memorandum megfogalmazásakor elnevezték, hogy abba bekerüljön a szlovák etnikai terület, az Okolie körülhatárolása, mert szerintük az előre lehetetlenné teszi a szlovák–magyar megegyezést. A régi és az új iskola hívei között a későbbiekben is az Okolie kijelölésének programpontja volt a legjelentősebb különbség.

A szlovák nemzeti-politikai mozgás fő irányvonala a dualizmus korában a szlovák etnikai terület autonómiáját követelő 1861-es Memorandum maradt. Sokan bírálták ugyan (főként az új iskola hívei), ám még a későbbi irányzatok (a katolikus néppártiak, az agráriusok, a liberális hiszisták, a szociáldemokraták) számára is a szlovák politika alapdokumentuma maradt (Hamberger 2008, 20).

A magyarországi szláv népekkel meglévő szoros politikai kapcsolatok mellett megerősödött a csehekkel régóta fennálló testvéri kapcsolat is. A cseheknel szlovakofil mozgalom alakult ki, amelynek résztvevői elsősorban az 1880-as évektől kezdtek érdeklődni a szlovákok iránt. Ebből a célból 1896-ban Prágában létrejött a Československá jednota (Csehszláv egység), amely a csehek és szlovákok közeledését, és a csehek szlovákoknak nyújtandó segítségét kívánta megerősíteni. Ez a társaság 1908-tól (Luhačovicében) minden évben cseh–szlovák találkozókat szervezett. A csehek a saját iskoláikban a szlovákoknak ösztöndíjakat biztosítottak. A Prágában tanuló szlovák diákokra erősen hatott T. G. Masaryk tanítása. Létre is hozták a Detvan tudományos diákkört, amely szorosan együttműködött a Československá jednotával. A Prágában végzeteket Magyarországon általánosan pánszláv agitátoroknak bélyegezték (Hamberger 2008, 23).

Említtést érdemel, hogy erre az időszakra kialakult egy bizonyos szakosodás. A fentebb ismertetett politikai-közéleti területi lehatárolások mellett megjelentek a tudományos, elsősorban néprajzi dolgozatok, amelyek térképeken ismertetik a szlovákok területi elhelyezkedését. Közülük a legismertebb Lubor Niederle prágai cseh professzor munkássága,

aki néprajzusként elsősorban a szláv népekkel foglalkozott, ennek kapcsán elemezte és ismertette a magyar népszámlálási eredményeket is.¹⁰

Külön kell szólni Milan Hodža (1878–1944) politikusi tevékenységéről, aki Milan Rastislav Štefánik mellett a szlovák külpolitika megteremtője volt, és aki sajátos szlovák külpolitikai koncepciót dolgozott ki. Gondolatainak alapja a magyarellenesség és a Habsburg-pártiság volt. Ezen az alapon próbálkozott a Monarchia föderalizálásával. A háború előestéjén született meg Hodžában a gondolat, hogy ha a Monarchia demokratikus föderalizálása lehetetlen, akkor nemzetállamokra fog szakadni. A kis nemzetállamokat azonban a nagyhatalmak nem tekintik majd partnereknek, ezért föderációba kell őket összefogni. Vezető politikusként részt vett az első Csehszlovák Köztársaság létrehozásában és annak politikai irányításában is, de legnagyobb művét, a közép-európai kis államok föderációját nem tudta a gyakorlatban megvalósítani. Foglalkozott geopolitikával is, és ennek okán hozta létre a közép-európai nemzetek együttműködésének szükségességét indokoló és előterjesztő koncepcióját a Duna-menti konföderációról.¹¹

Milan Hodža elemző tevékenységére utalva meg kell említeni, hogy az elsők között vette észre Kelet-Szlovákia elkülönülését a szlovákok lakta tájaktól. A nagy hegyek és a Szepesség némezsége miatt ez a terület elmaradt a nemzeti fejlődésben, miközben teljesen nyitott volt a földrajzi adottságok miatt (a Tisza mint vízgyűjtő terület révén) a magyar Alföld felé. Az itt élő népességnek még saját önelnevezése is volt: *szlovják* (*Slovjak*). Ezen kívül nemcsak az evangélikusok, hanem még a katolikusok is általánosan használták a biblikus cseh nyelvet, határozottan szembehelyezkedtek az új irodalmi nyelvvel.

Az 1870-es évek elején a minisztérium elrendelte, hogy a valódi kelet-szlovák, azaz szepesi, sárosi, zempléni nyelven kell kiadni a tankönyveket. A magyar politikai szándékok általánosabb keretbe illeszkedtek: a szlovákság megosztásának szándékába nyugat-, közép- és kelet-szlovákokra. Ezért törekedtek a helyi nyelvjárásban kiadni újságokat, valási kiadványokat.

Ennek a nyelvi különállásnak még politikai vonatkozásai is lettek, mert 1918/19-ben ez a terület nem ismerte el a csehszlovák állam megalakulását. A turócszentmártoni deklaráció utáni napokban Eperjesen megalakították a Kelet-szlovák Nemzeti Tanácsot, mely nem ismerte el a csehszlovák egységet kimondó Szlovák Nemzeti Tanács legitimitását a keleti területekre nézve, és december 11-én Kassán kikiáltották a Szlovák Népköztársaságot, kérve ennek elismerését a Károlyi-kormánytól. Jászi Oszkár mindezt örvendetes fejleménynek tekintette, Milan Hodžával folytatott tárgyalásán hangsúlyozta is, hogy a keletiek nem kívánnak Csehszlovákiához csatlakozni, ám a kormány végül is a nemzetközi komplikációktól tartva a kérést elutasította. Fél évvel később, 1919. június 16-án a Vörös Hadsereg árnyékában kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot, ami legalább

10 Národopisná Mapa uherských slovákú na základě sčítání lidu z roku 1900. Praha, 1903. Ismerteti: Hajdú Zoltán: „Csehszlovák” térképek az államteremtés szolgálatában. – In.: Frisnyák Sándor (szerk.): A Felvidék történeti földrajza. Nyíregyháza, 1998, 193.

11 Michal Barnovský, Ján Čarnogurský, Juraj Fabian, Bohumila Ferencuhová, Ivan Kamenec, Dušan Kováč, Eduard Kukan, Milan Nič, Miroslav Pekník, Zuzana Poláčková, Dušan Škvarna: Línie a osobnosti Zahraníčnopolitického myslenia na Slovensku v 19. a 20. storočí (A külpolitikai gondolkodás vonalai és személyiségei Szlovákiában a XIX. és XX. században). SFPA, Bratislava, 1996, 115 – Ismerteti: Hamberger Judit, Klié, 1999/1. szám.

annyira szolgálta a szovjet Vörös Hadsereggel való egyesülést, mint a szlovákság ismételt politikai kettéválasztását, s a hadsereg visszavonulásával meg is szűnt. A kelet-szlovák régió betagozódt a csehszlovák államba, ám a szlovjakkérdés nem szűnt meg, csupán új alakot öltött. Ez összefüggött azzal, hogy a cseh politika nem ismerte el önálló nemzetnek a szlovákokat, csehszlovák nemzetről beszéltek hivatalosan. Az erősen elkülönülő nyelvjárárok önálló léte alátámasztotta ezt a cseh koncepciót.

A nyugat-kelet ellentét fönmaradt a kommunista diktatúra évtizedeiben is, bár inkább a szépirodalom témaválasztásába szorult le.

Kelet-Szlovákia különállása az utóbbi évtizedekben megnyilvánult a politikában is. Egrésztt már 1968 után fölerősödött, bár természetesen tabutéma maradt a nyugat-kelet ellentét azáltal, hogy a normalizációs korszak fő ideológusa, a keleti, ruszin Vasil Bifak sok földijét vitte be pozsonyi, de föleg prágai, szövetségi hivatalokba, ami a lakosság körében nem erősítette a *východniarok* iránti rokonszenvet. A bársonyos forradalom után Kassán cseh mintát követve a Polgári Fórum alakult meg, s az itteni rendszerváltók csak később „soroltak át” a szlovákiai Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalom kötelékébe. Kassa a föderalisták szilárd bátyája maradt. Ma már nem léteznek szlovjakk függetlenségi törekvések. Kelet-Szlovákia ma nem nemzeti, hanem szociális kérdés (Ábrahám 2003).

A szakirodalom alapján (Gulyás 2012; Szarka 2008, 143–161) a következöképpen foglathatjuk össze a szlovák térszemlélettel kapcsolatos elképzeléseket. A szlovák nemzeti mozgalomról azt mondhatjuk, hogy térszemléletét illetően megosztott volt. A megosztottság hordozói, a politikai-közéleti szerepet vállaló gondolkodók társadalmi beágyazottsága is meg lehetösen vegyes volt, habár bizonyos csoportok markánsan kirajzolódnak köztük. A fő elkülönülés a hungarus tudattal bíró szlovák származású nemesség és a szlovák nemzet kialakításán fáradozó papi-tanítói, ügyvédi, polgári stb. rétegek között feszült. A szlovák nemzeti mozgalomnak elsősorban egyházi, illetve polgári foglalkozású tagjai voltak. Azt azonban nem állíthatjuk, hogy a szlovákságnak nem volt a nemzeti harcokban saját uralkodó osztálya, mert a mozgalomban megyei fötisztviselők (fő- és alispánok, jegyzök), föpapak (püspökök és érsekek), földbirtokosok, gazdag kereskedök, iparosok is részt vettek.

Másik metszetet jelentettek a vallási eltérések a többségi katolikusok és kisebbségben lévő evangélikusok között. A vallási eltérés befolyásolta a nyelvhez való viszonyt is, mert az evangélikusok a cseh nyelvhez ragaszkodtak, ennek megfelelően a csehekkel való kapcsolatban kerestek szövetségést (Jan Kollár), míg a katolikusok (Anton Bernolák) önálló szlovák nyelvet teremtettek. Újabb metszévonal, hogy pont a nyelvteremtök (Ludevit Štúr, Jozef Hurban, Michal Hodža) evangélikusok voltak. Erötéljes gondolatként megjelent Jan Kollár munkásságában a szláv kölcsönösség eszméje is.

Mindezt értelmezhetjük úgy is, hogy a szlovák nemzeteszme képviselői minden eshetőségre felkészültek voltak. Amit a kortársak belső ellentétnek, feszültségnek éreztek, ami szembenállást okozott köztük, az visszatekintve sokoldalúságot, minden lehetőségre való felkészültséget jelentett.

A politikai gondolkodás is hasonló sokféleséget mutatott.

1. Létre kellett hozni, el kellett terjeszteni a szlovák nemzettel való érzelmi azonosulást (papi szemináriumok diákegyesületei, irodalmárok, közírök). Ez bővült a társadalom gazdasági bázisának kiszélesítésével (szlovák szövetkezetek, nemzeti bankhálózat, takarékszövetkezeti rendszer kiépítése).

2. A nemzeti önrendelkezés nyelvi-közigazgatási megoldásait keresték folyamodványok, memorandumok formájában. Ez is több irányú közeledés volt, mert a magyar politikai erők mellett a bécsi udvar, a császár kegyeit is keresték, de külső erők (csehek, délszlávok, oroszok) támogatásáról is terveztek.

a. Samuel Vozár és követői a magyarokkal keresték az együttműködést. Új iskola néven a dualizmus korában Ján Palárik és Ján Bubola követte ezt az irányt.

b. Jan Kollár a cseh-szlovák egységeszmény híve volt. Irányvonalát a dualizmus korában Milan Hodža folytatta.

c. Ludevít Štúr az össz-szláv megoldás vezéregyénisége volt. Halála után, amikor a magyar politikai vezetők elutasították a szlovák nemzeti igényeket, újból erőre kapott a ruszsofil irányzat, Svetozár Hurban Vajanský vezetésével. Oroszországtól várta a szlovák nemzeti önállóság megteremtését.

d. A mindenkori szlovák választókerületi képviselők szoros kapcsolatokat ápoltak a magyarországi horvát, szerb, román nemzetiségi politikusokkal a magyar országgyűlésben.

3. Egyre szélesebb nemzetközi, külföldi kapcsolatokat építettek ki. Kezdetben az evangélikus papnövendékek német tanulmányútjai, majd a 19. század végi, elsősorban Amerikába irányuló kivándorlás adott lehetőséget a külföldi kapcsolatok kiépítésére. A későbbi cseh köztársasági elnök, Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) hatására sokan fordultak a franciák felé. A nagy létszámú szlovák kivándorló széles bázist biztosított a velük egyetértők, magyarországi sérelmeiket megértők számának növelésére és a magyar nemzetiségi politika lejáratására.

Mindezek tudatában mégis azt kell mondani, hogy a sokirányú, több politikai lehetőséget is fölvonultató szlovák nemzeti mozgalom gyenge volt, másként fogalmazva: a szlovák népesség többségének lojalitása Magyarországhoz és a magyarokhoz erősebb volt. Ennek legfontosabb bizonyítéka, hogy a háború során, majd a háború végén formálódó új csehszlovák hatalom kialakításában, annak területének megrajzolásában csak követő, elfogadó módon tudtak részt venni. A meghatározó politikai erő a cseh politikai akarat lett.

Ennek egyik bizonyítéka, hogy 1918-ban az önálló Szlovákia helyett Csehszlovákia jött létre. Október 30-án minden szlovák politikai erő képviselője megjelent Turócszentmártonban, a Tatra Bank helyiségében, ahol megalakították a Szlovák Nemzeti Tanácsot. Az itt elfogadott határozat eredeti formájában kinyilvánította a Magyarországtól való elszakadást, és a teljesen független Szlovákia létrehozását. Azonban a Prágából estére megérkező Milan Hodža javaslatára a szöveget úgy módosították, hogy abban már törölték a független szlovák képviselőre vonatkozó mondatokat, viszont kiemelték a csehszlovák egység fontosságát (Siklós 1987, 246–47). Vagyis a hosszú 19. század során kigondolt szláv/szlovák terület, az okolie kijelölése nem a szlovák politikusok akaratára szerint történt. Ez a döntésük megpecsételte hosszú küzdelmüket is a szlovák nemzet elismerését illetően, hiszen Edvard Beneš már 1916-ban megjelent könyvében kijelentette (Beneš 1992): „A csehszlovákok vagy egészen egyszerűen a csehek...”

A másik példa az új főváros kiválasztásához kapcsolódik. Amikor az új Csehszlovák állam területének kialakításáról volt szó, fölmerült a délszláv állammal való kapcsolat megteremtése érdekében egy folyosó, az ún. délszláv korridor kialakítása. Ezzel a megvalósíthatónak hitt tervvel függött össze az, hogy Vavro Šrobár (a prágai kormányt Szlovákiában képviselő teljhatalmú megbízott) a Luigi Piccione tábornok által javasolt Besztercebánya helyett Pozsonyt választotta székhelyül, ahova 1919. február 4-én be is

költözött (Suba 2005, 54–77). Vagyis a saját főváros kiválasztásában sem a saját, a szlovák történelmi-politikai múlt valamely kiemelkedő központját, városát választották.

Azt a bizonytalanságot, ami a szlovák politikusokban volt Szlovákiát illetően, nyomon követhetjük egészen az új Szlovákia 1993-as megalakulásáig. Azonban ennek mögöttes tartalmára is érdemes magyarázatot találni.

Még 1918-ban készült a francia külügyminisztériumban egy terjedelmes tanulmány, amely Szlovákia kapcsán többek között a következőket jegyzi meg: „Szlovákia nem egyéb, mint egy mítosz: Észak-Magyarország szlovák törzsei sohasem alkottak államot; típusuk sem egységes, faluról falura változnak” (Ormos 1983, 57).

Témánk szempontjából az utolsó mondatrész állítása a fontos: egyrészt a szlovákok lakta országrész rendkívüli változatossága, másrészt a társadalom-földrajzi értelemben vett méretek mérsékelt nagysága. A Kárpátok koszorúja hatalmas, azonban az emberi életet biztosító „életkamrák” kisméretűek, igen sokfélék. Erre voltak példák a múltbéli bányavárosok (Máté 2007, 181–204), vagy egyes vármegyék, illetve folyóvölgyi szakaszok vagy hegyek által körbevett katlanok. Erősen tagolt kisebb egységek halmaza alkotta Észak-Magyarországot, szemben az Alföld nagyobb méretű, kiterjedtebb életkamráival.

A szakirodalom már többször leírta ezt a jelenséget. Emeljük ki közülük Bulla Béla és Mendöl Tibor munkáját (Bulla–Mendöl 1947, 380–443), amely az Északnyugati-Felvidékről szóló fejezetben részletesen taglalja ezt a kérdést mind természetföldrajzi, mind társadalom-földrajzi vonatkozásban. Újabban Kiss László (Kiss, é.n.), Szarka László (Szarka 2008) fogalmazták meg erről hasonló észrevételeiket „a regionális otthonosság”-ról. A tarka szötteshez hasonló mintázat a társadalmi szerveződésre, a népesség, a települések, a gazdálkodás világára is érvényes volt.

A nyelvi sokféleség (a sok száz éven keresztül adottnak tekinthető nemzeti sokféleségen túl) tartósan jellemezte a felvidéki szlávtságot is. Írásos bizonyítékok a viszonylag jól adatolt huszita időktől vannak, de a nyelvi széttagoltság elleni küzdelem a szlovák nemzeti ébredés időszakát is jellemezte. A napjaink valóságához tartozik, hogy a mesterségesen, illetve tudatosan létrehozott szlovák irodalmi nyelven túl máig megmaradtak a nyelvjárások. Pontos számról a dolgok természetéből adódóan nehéz számot adni (Zsilák, é.n.), de szinte minden szlovákiai kistájhoz tartozik egy saját nyelvjárás is.¹²

A települések világát idézhetjük azzal, hogy a mai Szlovákia területén majdnem 3000 település van, többségük aprófalva. Legnagyobb városuk (Pozsony) népessége is csak 400 ezer. Az életkamrák világát jelző adat, hogy a folyók völgye köti össze természetes módon a hegyvidéki élettereket az alföldiekkel. Ez látványosan a vásárvárosok vonalában mutatkozik meg, ami majdnem 50 kisvárost jelent.

A közlekedés világát is érinthetjük azzal, hogy a nagy vasúti összeköttetések rendszerét kisvasutak, helyi érdekű vasutak hálózata egészítette ki.

Ezek a példák a kis méretekhez kötődő térszemlélet bizonyítékai. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a térszemlélet meghatározó alapját a sok évszázados népi hagyomány adta, amelyek a földrajzi kistájokhoz és az emberi élet tereihez alkalmazkodó közigazgatási egységekhez kötődtek. Ennek adják jeleit azok az árulkodó megjegyzések, amelyek a mai egyetemisták térszemléletét mutatják be a kutatás során kitöltött kérdőívek vála-szaiban.

¹² Egy szlovák szólást idézve: „Čo dedina, to reč iná” – „Ahány falu, annyi beszéd”.

Felkészülés egy új ország megteremtésére

A többségében szlovákok által lakott magyarországi települések akkor váltak politikai értelemben fontos tényezővé, amikor a pánszláv eszmeiség jegyében a cseh politikusok saját törekvéseik megerősítése érdekében kezdték a szlovák nép egyenjogúsítását is föl-vállalni. Ennek a politikának a helyességét az 1920-as békeszerződés igazolta. Masaryk volt az, aki észrevette, hogy a Palacký által hirdetett ausztrósláv egyenlőségeszme helyett a nagyhatalmi logika alapján kell a csehek és a szlovákok számára területeket követelni (jelentős gazdasági élettér, katonailag jól védhető határok), amely követelések megértő fülekre találtak a békediktátumokat létrehozó nagyhatalmak körében, hiszen az ő területszerző logikájuknak a tükörképe volt.

A háború vészterhes hónapjai alatt az emigrációban élő cseh politikusok szakértőik közreműködésével tervek és térképek sorával törekedtek a tervezett új állam határait megtalálni. Megtudták, politikai érzékük megsúgta, hogy olyan térképeket fogadtathatnak el a győztes hatalmakkal, amelyekre korábban álmaikban sem gondolhattak. Megéreztek, hogy a győztesek fő célja az ellenfél minél hatásosabb gyengítése területeinek földarabolásával, illetve a háborúban szövetséges felek egymástól való eltávolítása. Cél lett tehát Ausztria-Magyarország földarabolása, illetve a volt Monarchia szétszakított részeinek Németországtól való távoltartása. Ezt a geopolitikai főfeladatot a tervezett Csehszlovákia vállalta magára. Ennek a lehetséges geopolitikai szerepnek a kitalálása és följajánlása volt a cseh emigráns politikusok fő érdeme.¹³

A háború utáni világ megtervezésére több elképzelés született, amelyeket térképre is vittek (Hajdú 1998).

Az 1915-ben elképzelt cseh országokat megrajzoló térkép részei voltak Csehországon túl Morvaország, Szilézia és Szlovákia, amely utóbbi rész határai még a szlovák–magyar nyelvhatárhoz közel futottak. Ennek a térképnek még nem volt része a ruténok földje. Hanus Kuffner 1918-as térképe már rendkívül túlzó erőteret képzelt el Csehország körül. Ide tartozott volna egész Felső-Szilézia és Lausitz Németországtól, Bécs és a cseh határ menti sáv Ausztriától, a Duna alatti terület Győrrel és Budával, valamint Váctól Tiszafüreden át Nyíregyházáig Magyarországtól. A hajdani etnikai-néprajzi indokok fokozatosan feldúsultak természeti, földrajzi, majd történelmi indokokkal, aztán közlekedési (vasúti), végül stratégiai okokkal. A csehszlovák állam tényleges kialakítása aztán a diplomáciai-politikai és helyi szinten a katonai fellépéseken formálódott ki. Ezeknek az eseményeknek azonban a szlovák politikusok nem voltak kezdeményező résztvevői, inkább csak az események követői, elfogadói.

A szlovák közgondolkodás politikai-földrajzi terei 1918 után

A közigazgatás tereinek változása

A szlovákok 1918. október 18-ától egy új államban, a Csehszlovák Köztársaságban találták magukat. A csehek és a szlovákok történetében először létrejött Csehszlovákia új

13 A szovjet-orosz (bolsevik) fenyegetésre hivatkozva Románia (és Lengyelország) vállalta az ütközőállam szerepét, területért cserébe.

állam volt Európában. Mivel a cseh–morva területek határai változatlanok voltak, a szlovákok lakta országrész elfoglalása volt a nehezebb feladat. Erőszakkal kellett kikényszeríteni az elfoglalt területeken a cseh fennhatóságot. Át kellett alakítani a hatalmi gépezetet, ami először pusztán a korábbi politikai-közigazgatási szereplők lecserélését jelentette.

A közigazgatás átalakítása (Mezei 2010) 1920-ban kezdődött, amikor a megszerzett 8 teljes és 12 töredék vármegyéből 16 megyét képeztek. Ez még csak ideiglenes kiigazítás volt, az államélet megszervezésének szükséges lépése. 1923-ban került sor először arra, hogy az ezer év óta meglévő politikai földrajzi terek áttörését megkezdjék. Ez a tevékenység több évtizedig, mondhatni napjainkig tartó folyamat. Ezt szolgálta a 6 nagymegye, majd az 1928-ban kialakított tartományi rendszer. Ezzel Prágának alárendelt ország-résszé süllyedt a korabeli Csehszlovákia keleti fele.

Az 1939–1945 közötti évek közigazgatása fontos szakasza a szlovák történelemnek, mert akkor jött létre először önálló szlovák állam. A hatmegyés beosztás a csökkent államterületen a szlovák középosztály érdekeit szolgálta, sok szlovák kapott rendszeres fizetéssel járó irodai („úri”) állást.

A kommunizmus évtizedeiben a közigazgatás a központosítás eszköze lett. 1960-ban a közigazgatási reform keretében a kerületek számát lecsökkentették háromra (központjai: Pozsony, Kassa és Besztercebánya), és a járások számát is csökkentették 32-re. Ez a végletesen lecsupaszított, a központi akarat végrehajtására kitalált rendszer működött egészen 1991-ig. 1969-ben annyi változás történt, hogy maga Pozsony is önálló kerület lett, így a kerületek száma 4-re nőtt, valamint a két nagyváros, Pozsony és Kassa közigazgatási határán belül több kerületet hoztak létre, ami a 32 járás darabszámát növelte. Nem feledhető, hogy az igazi központ Prága volt, a többi kerületi központ csak a végrehajtója, közvetítője volt a központi akaratnak. A kerületi központok szolgáltató egységeinek száma nőtt, ami kétségtelen előnyöket jelentett a többi várossal szemben. Politikai értelemben pedig kiegyensúlyozottabb lett az irányítás, mert a három nagy terület, Nyugat-, Közép- és Kelet-Szlovákia három évtizeden át rendelkezett saját központtal. Ugyanez érvényes szerényebb mértékben a 32, illetve néhány év múlva a 38 körzeti központra is, hiszen az 1961–1991 közötti évek településeket érintő fejlesztéseiben a kisebb hatalmi centrumoknak is csurrant-cseppent valami a felülről jövő fejlesztési forrásokból.

Az 1968-as csehszlovák válság hatására 1969-től Csehszlovákiát szövetségi állammá alakították át és Szlovákia korlátozott autonómiát kapott, Pozsony központtal.

A rendszerváltás hatására az addigi központi utasításos, merev hierarchiájú tanácsrendszert fölváltotta az önkormányzati rendszer. 1991-ben újból szétvált az államigazgatás és az önkormányzás. A települési önkormányzatok mellett létrehoztak 121 körzetet az államigazgatási feladatok ellátására. A helyi identitások felmorzsolására szolgált, hogy a 32-re csökkentett járások számát hirtelen 121-re emelték. A körzeti hivatalok lettek a járások településeinek igazgató-ellenőrző szerve.

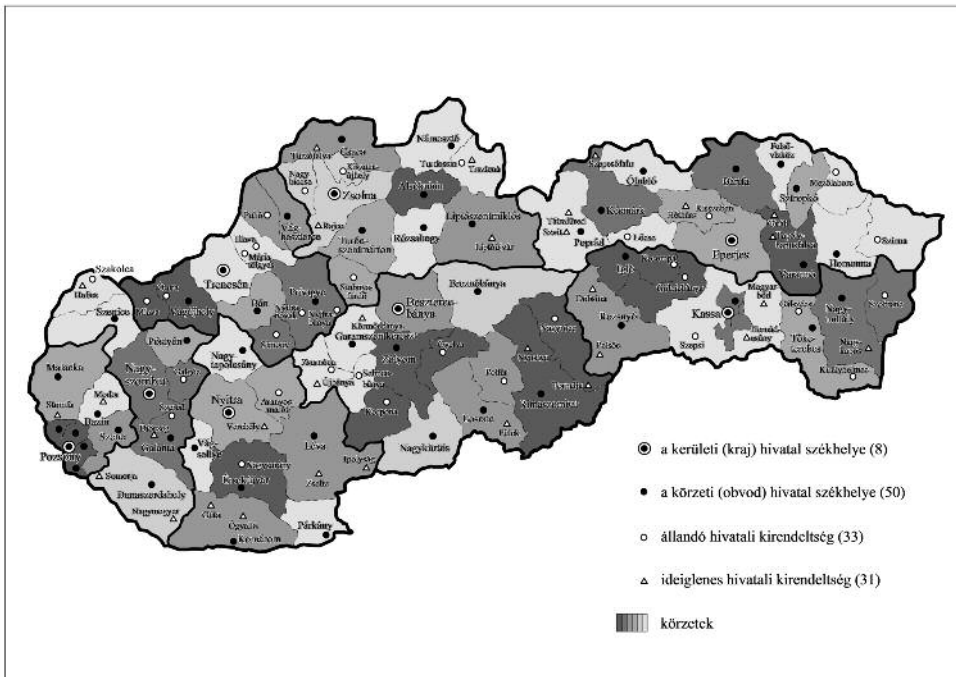
Az 1996-os új kerületi beosztás nyolc államigazgatási kerületet jelölt ki. Újból megindult a járások számának csökkentése. Az 1996-ban kijelölt 79 járás (okres) számát 2004-ben tovább csökkentették, jelenleg 50 körzet (obvod) látja el az államigazgatás különféle feladatait. A nyolc kerületi központ kijelölésével tovább erősödött a főváros, Pozsony, valamint a többi kerületi székhely: Nagyszombat, Nyitra, Trencsén, Zsolna, Besztercebánya, Eperjes és Kassa pozíciója. A kerületi határok megvonásának fontos szempontja volt a Duna menti sáv kettévágása, a magyarok kétfelé osztása Nyitra és

Nagyszombat kerületek között. Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó és Királyhelmece mint járási központok mellőzése, betagolása a tőlük északra lévő szlovák többségű kerületekbe, járásokba mutatja, hogy a politikai földrajzi terek megosztásának, elhatárolásának nemzeti szempontjai erősebbek a hagyományos terek elfogadásánál.

Az új közigazgatási beosztás ellentmondásosságát jól jelzi, hogy a kérdőíveket kitöltő egyetemisták gondolataikban nem a kerületekre tagolt terek alapján tájékozódnak.

A szocializmus harminc évében három városnak volt kitüntetett szerepe: Pozsony, Kassa és Besztercebánya fejlesztése országos feladat volt. 1991 után melléjük emeltek még öt várost a kerületi rendszer átalakításával. Közülük három (Nagyszombat, Trencsén, Zsolna) a Vág-völgyének mint ipari-szolgáltató városövezetnek a megerősödését jelentette, a közbülső Nyitra a tőle délre eső alföldi terület gravitációs pólusává vált. Kelet-Szlovákiának továbbra is két központja maradt, Kassa és Eperjes.

3.2.2 ábra: A 2004-ben érvényesített kerületi és körzeti (obvod) beosztás

Forrás: Návrh samosprávnych krajov. ErasData-Pro, spol. s.r.o., Odbor informatiky SVS MV SR. 2003 alapján szerkesztette Mezei István, rajzolta Mády Máté.

A gazdasági élet megváltozott terei

A gazdasági élet átalakítása (Mezei 2010), az új állami rendbe való illesztése több évtizedes gondok hordozója lett, hiszen elvágták a szlovákok által is lakott terek déli kapcsolatrendszerét. Az új állam viszont azonnal alkalmazta a piacgazdaság szabályait, ami azt jelentette a gyakorlatban, hogy a cseh iparhoz/gazdasághoz képest gyengébb erejű szlovák ipar/gazdaság rohamosan teret veszett, alárendelődött az erősebb félnek.

Ennek a régiónak a cseh országrész kiszolgálása lett a feladata, akár üzemeinek föladata, bezárása árán is. A keleti régió a nyugati, fejlettebb régiót látta el nyersanyagokkal, illetve a nyugati országrészben készített termékek piaca lett.

A hitleri Németország tanácsára létrehozott független Szlovákia elfogadta a németek ajánlatát a hadiipar fejlesztésére a Vág-völgyében. A fegyvergyártás helyszínéül választott Vág völgye közlekedési szempontból előnyös volt, mert közel volt a német területekhez. Katonai szempontból biztonságos volt, mert kisebb erővel lehetett védeni. A Vág-völgyében megkezdődött az iparosítás, amely lerakta a szlovák iparfejlesztés alapjait, régióképződés indult meg a Vág völgyében.

1948-tól a kommunizmus építése a gazdaságban a nehézipar fejlesztését jelentette. Ennek helyszínei a városok voltak, a kor ideológiájának megfelelően. A földrajzi elhelyezkedés alapján azt mondhatjuk, hogy a nyugati és a középső országrészben lett nagy az iparvárosok száma. Ez azt jelenti, hogy Pozsonytól számítva a Vág és a Garam völgyében kiformalódott egy jelentős ipari térség, amittől távol, a Hernád völgyében fejlesztettek ki ellensúlyként két központot, Kassát és Eperjest. A két város környezetére gyakorolt vonzó hatása vitathatatlan, de ösztönző erőt további fejlesztésekre a kor körülményei között nem jelenthettek.

A rendszerváltás és az európai uniós csatlakozás óta új lehetőségek nyíltak Szlovákia számára a gazdasági életben is. A jobbközép kormány 2002-es hatalomra kerülése után gazdasági növekedést erősítő, vállalkozóbarát környezetet alakítottak ki. Egyszerűsítették az adózást, egykulcsos adót vezettek be, a külföldi stratégiai beruházóknak kedvezményeket nyújtottak. Megszorításokkal csökkentették az állami kiadásokat, például felére csökkentették a szociális kiadásokat, ami elsősorban az elmaradottabb keleti országrészben okozott feszültségeket. Az 1990-es évek után induló fellendülés ezekben a régiókban alig érezte hatását. Szlovákia 2009-ben bevezette az eurót. A kedvezmények, az olcsó munkaerő és a kedvező földrajzi helyzet számos befektetőt vonzott az országba, és a hadiipar helyett most már az autóipar lett a húzóágazat. Szlovákia korábban csak alkatrészgyártóként vett részt ebben az ágazatban, de az ezredforduló után az egyik leggyorsabban fejlődő autógyártó országgá vált. A termelés a Vág völgyében koncentrálódik (Volkswagen: Pozsony, Peugeot-Citroën: Trnava/Nagyszombat, Kia: Žilina/Zsolna). A szlovák autógyártás részese a Mladá Boleslavlától, Brnótól Bécsen és Pozsonyon át Zsolnáig terjedő közép-európai autóipari beszállítói sűrűsödésnek. Ebbe a vonzáskörbe beszámíthatjuk Győr, Komárom és Szombathely autóipari üzemeit is.

A gazdasági élet központjai a városok, de a városokon belül is végletesen kiemelkedik Pozsony jelentősége. A 200 legjelentősebb vállalat közül 78 Pozsonyban székel. Az összes többi város jelentősége eltörpül emögött, mert Kassán csak 8, Zsolnán és Nagyszombaton 6–6, Nyitrán, Besztercebányán, Vágbesztercén és Privigyén pedig 4–4 jelentős vállalat ténykedik. 28 olyan város van, ahol csak egy vállalat lelhető fel.¹⁴

A gazdasági fejlettség mérése kerületenként (megyénként) történik, ezért nem mutatható ki a déli határ menti sáv fejletlensége, mert a kerületi (megyei) mutatók átlagai elfedik a különbségeket. Jól példázza ezt a munkanélküliség mértéke, amelyet járási adatokkal is lehet bizonyítani. Míg országosan 13,7%-os volt a munkanélküliség 2013-ban, addig a déli járásokban 22–31% között szóródott.

A települések térhasználata

A szlovák településrendszer szerves fejlődését 1918-tól kezdve szándékolt településfejlesztés váltotta fel. Csehszlovákia megalakulásától kezdődően a polgári korszakban egy nemzeti célú városfejlesztés valósult meg, majd a kommunista korszakban erre építkezve egy szocialista városfejlesztési szakasz valósult meg. Célja az ipari városok kialakítása, a munkásosztály vezető szerepének biztosítása a városi létszám emelésével.

A városok rendszerében a fővárosnak mindig kitüntetett szerepe van. Pozsony fővárossá válásának története magában hordozza Szlovákia településszerkezetének minden felemás vonását. Az excentrikus fekvésű város az 1993-as függetlenné válás, de különösen a 2004-es európai uniós csatlakozás után kivételes lehetőségeket kapott az új geopolitikai helyzetben. A vasfüggöny lebontásával, az ellenőrzött határ keletre tolásával, vagyis a schengeni rendszer létrejöttével az Európai Unió egy fontos regionális növekedési terében találta magát. A szlovák elemzők az Ausztriához való közelséget úgy értelmezik, hogy ez a keleti főváros van a legközelebb a nyugat-európai országokhoz, a nyugati kultúrkörhöz, Pozsony a kapu kelet és nyugat között. Ez a közeli fekvés különösen a pénzügyi befektetések miatt jelent komoly előnyöket.

A jövőbe látó tervezők, fejlesztők elsőként a Bécs–Pozsony viszonylatra figyeltek fel. Ráműtettek, hogy a vasfüggöny lebontásával az integrálódás laboratóriuma lesz ez a térség, mert olyan erős különbségek vannak a benne fekvő két főváros között, ami a gyengébbik fél, Pozsony fölemelkedéséhez fog vezetni. Évszázadokon keresztül nem volt intézményesített kapcsolat a két város között, sőt a hidegháború évtizedeiben perifériára került mindkettő mind saját országában, mind a két világrendszerben. Most viszont Közép-Európa központjává válhat ez a régió. A varázsütést a szovjet keleti blokk összeomlása, a vasfüggöny lebontása jelentette, mert a szovjet érdekszférától való megszabadulás óta a térség saját fejlődési pályára lépett. Pozsony fővárossá válása egy független ország élén robbanásszerűen megnövelte lehetőségeit. Növekedési pályára állását segíti az említett geopolitikai helyzet megváltozásán túl közigazgatási szerepe, rohamosan növekvő gazdasági súlya, az itt összpontosuló oktatás-kutatás jelentősége.

Korunk egyik legfontosabb jellemzőjét, a közlekedést tekintve is kitüntetett helyzetben van a város. Pozsony több fontos útvonal metszéspontjában fekszik. Mind a Prága–Pozsony–Budapest, mind a Krakkó–Zsolna–Pozsony–Bécs útvonalak biztosítják kiemelkedő fontosságát. A Bécs és Pozsony között elkészült autópálya, a napi rendszerességgel járó dunai gyorsjáratú hajó, a két város által szinte közösen használt a schwechati és pozsonyi Štefánik repülőtér, mind a könnyű megközelíthetőséggel biztosított regionális központi teret jelentik. Tágabb vonzáskörzetükbe szűkebb értelemben Bécs–Pozsony–Győr és Sopron tartozik, tágabban viszont Bécs, Burgenland, Alsó-Ausztria tartományok, Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala, Veszprém megyék, valamint Nyugat-Szlovákia, fel egészen a cseh Brnóig. Időközben Bécs–Pozsony–Győr „aranyháromszögről” jelentek meg értekezések, azonban a megjelenő publikációk egyre inkább a valós helyzetre hívták föl a figyelmet, ugyanis Pozsony elsősorban Béccsel építi kapcsolatait. Emögött elsősorban Bécs gazdasági vonzását kell látnunk, mert naponta több ezer ember ingázik az osztrák fővárosba dolgozni.

Pozsony után a főbb fejlettségi csomópontokat a következő városok jelentik. Van négy várospár, amelyeknek az együttfejlődése nagy jelentőségű gazdasági körzetek létrehozását kezdi már eredményezni. A legfejlettebb várospár egyik tagja természetesen maga a

főváros, Pozsony (és közvetlen környéke), valamint a közeli Nagyszombat. A következő várospár Kassa és Eperjes mint egyetlen keleti fejlődési csomópont. Az ország középső részén bontakozik tudatos tervezés hatására a Besztercebánya–Zólyom várospáros és a Vág völgyében a Zsolna–Turócszentmárton várospár is. Mellettük Trencsén és Nyitra városok egyedül képeznek kiterjesztési pontot, gazdasági és vonzási központot. Ezeknek a csomópontoknak a megerősödését a közigazgatási, az oktatási (tágabban szolgáltatási) és a gazdasági jellegű szolgáltatási funkciók (kereskedelem, pénzügyek) együttesen biztosítják.

A felsorolt városokon kívül eső területek tartoznak a kevésbé fejlett vagy hátrányos helyzetű területek közé. A Nagykürtös–Késmárk tengely mentén osztható kétfelé az ország, egy nyugati fejlettebb és egy keleti, sokkal fejletlenebb térre.

A geopolitika terei a cseh/szlovák közgondolkodásban

Szlovákia több évtizedig tartó fokozatos, Csehszlovákián belüli megformálódása azt jelentette, hogy alkalmazkodni tudott az új geopolitikai helyzethez. Szlovákia alárendelődött a cseh fennhatóságnak, ezen belül ki kellett alakítania a maga önálló belső rendjét, ami 1993-ig tartó változékony folyamat volt. Ennél is fontosabb volt számára, hogy el kellett különülnie, el kellett szakadnia Magyarországtól, amelyben a szlovák nép hosszú évszázadok során létrejött, és amelyhez minden hagyománya kötötte.

Az 1918-ig létező határozatlan körvonalú Felső-Magyarország (Felvidék) több évszázad alatt kialakult – elsősorban észak–déli – vonzási rendjét kellett az új államnak fől számolnia és kelet–nyugati irányúvá változtatnia. Ezt a „vonzást” leglátványosabban a vasúti összeköttetéssel lehet érzékeltetni. 1914-ben – a mai Szlovákia területét visszavetítve – négy vasútvonal kötötte össze Galíciával, három Morvaországgal és Sziléziával, kettő Ausztriával és (Magyarország mai területét visszavetítve a múltba) tíz Magyarországgal (Lipták, 1994). Ez a valóságos kapcsolat jelképezi azt a sűrű hálózatot, ami a korabeli Felső-Magyarország és az ország tőle délre eső része között fennállt. Része volt ennek a nyári munkavállalás a mezőgazdaságban, a vándoriparosok munkája, a nagyvárosok (köztük elsősorban Budapest) munkaalkalmai.

Ezt a délre irányuló legyezőszerű kapcsolatrendszerrel kellett Csehország felé forgatni. Ennek egyik fontos elemévé vált a Vág völgye mint Csehországhoz közel eső földrajzi hely. Az itt kiépített ipari üzemek révén az egymást követő modernizációs hullámok érvényesülése napjainkig folyamatosan zajlik. A Szepesség városainak 19. századi ipari-kézművesipari válságát a Vág völgyében folyamatosan zajló iparosítás „oldotta meg”. Az 1939 utáni geopolitikai helyzet, Németország nyomása elindította a nyugat-szlovákiai területeken a gazdaság fejlesztését. Nyugat-Szlovákia iparosítási, fejlődési elsőbbségét a szovjet érdekszféra negyvenéves jelenléte sem törte meg, csak annyiban módosította, hogy vas-kohászati üzem építéséhez kapott lehetőséget Kassa az 1960-as években.

A második független szlovák állam megalakulását a Szovjetunió felbomlása, majd ezt követően a Csehszlovákiától való elválás tette lehetővé. 1993-ban mint Európa új állama jelent meg Szlovákia a történelem színpadán. Szlovákia önértelmezésében azonnal fontos viszonylatok merültek föl, amelyeknek a felismerése, értelmezése és befogadása meghatározta a közpolitikai cselekvéseket és az országépítő terveket is.

Alapvető felismerés lett Szlovákia Közép-Európához tartozása, vagyis hogy Szlovákia egy olyan ország, amely a hajdani Szovjetunió és Nyugat-Európa között terül el, miközben beletartozik a Skandinávia és a Balkán közt húzódó országok sávjába. Vita bontakozott

ki viszont arról, hogy ez a kelet és nyugat közötti köztes helyzet melyik égtáj felé van közelebb. Az első szlovák nacionalista kormányok a keleti irány fontosságát hangsúlyozták, ami az új Oroszországhoz fűződő kapcsolatok szorosabbra fonását vonta maga után. Az Európai Unió azonban értésére adta Szlovákiának, hogy ezzel az erőltetett szövetséggel kizárja magát a közös Európából. Az 1998-as kormányváltás szakítást jelentett a keleti orientációval, egyértelmű kiállást jelentett a nyugati irányultság mellett. Ez tette lehetővé Szlovákia uniós taggá válását.

A nemzetközi tereket bekapcsoló kelet–nyugati irányultság kiemelkedő fontosságú a szlovák politika és közélet számára, amit kifejez, hogy önmagukat kárpáti országnak tekintik. Ennek a tartalma tagadást fejez ki, mert azt jelenti, hogy nem Kárpát-medencei ország, ahogy a magyar földrajzi és történelmi szemlélet a Felvidéket a Kárpát-medence szerves részének tekintette. Ennek a felfogásnak tárgyasult következményét láthatjuk pl. a szlovák úthálózat megvalósulásában. A kárpáti ország hegygerincei között kelet–nyugati irányultságú völgyeket emlegetnek, amelyek kelet–nyugati irányú közlekedési folyosókat képeznek a Vág, a Garam és a Hernád folyók völgyében. A folyók délre futását, Dunába, illetve Sajóba-Tiszába torkollását már másodrendű tényként kezelik. Ez az elképzelés az alapja annak a politika-földrajzi értelmezésnek, miszerint a folyóvölgyek két központi régiót, a kelet-szlovák és a nyugat-szlovák régiót kötik össze. A Pozsony–Kassa tengely tehát a Kárpátok hegycsúcsai közt kanyargó folyóvölgyekben fut. Ez az ív jelenti Szlovákia gazdaságának és népességének gerincét, ez az a földrajzi sáv, amely vonzást gyakorol a tőle délre fekvő fejletlenebb területek felé, amelyek a fejlettebb észak kiszolgálására hivatottak. Ez a Szlovákián belül kialakított, a kelet–nyugati főirányhoz képest másodlagos észak–dél viszonyrendszer alakítja az emberek és a gazdaság mozgását egyaránt. A dél-szlovákiai települések lakossági mozgása, kereskedelmi forgalma, áru- és szolgáltatáscseréje egyirányúan délről észak felé áramlik.

A Pozsony–Kassa tengely tehát gazdasági, közlekedési, települési különlegességet jelent. Ezen a vonalon található a főbb ipari üzemek, szolgáltatási központok, itt futnak a fő közlekedési utak, itt vannak a nagy létszámú városi központok. Ezen a köríven belül is van egy belső törés, mert Közép-Szlovákiától keletre csökken a gazdaságban jelentős szerepet játszó városok száma, Kassa és Eperjes kivételével. Vagyis a fejlettség a Vág és a Garam felső szakaszaira összpontosul.

2004-ben Szlovákia tagja lett az Európai Uniónak, a többi volt szocialista országgal együtt, ami megint változást hozott a geopolitikai helyzetében. Szlovákia fontosságát csökkenti, hogy a német egység megvalósulásával nem rajta keresztül vezet a legrövidebb út Oroszország felé, sőt Ukrajna bizonytalan helyzete fölértékeli Belorussziát (és Lengyelországot) az Oroszországgal fennálló kapcsolatokban.

Bizonytalanságok az állam, a nemzet és az egyén földrajzi tereiben

A szlovák államnak – az 1939–1945-ös időszak kivételével – csak 1993 után volt lehetősége, hogy teljes önállóságot élvezzen. Emiatt a szlovák államiságnak, a szlovák nép egyediségének elfogadtatása, megélése csak az eltelt rövid időszakban volt külső hatásoktól mentes. A függetlenné vált Szlovákia viszont nagy erővel törekszik arra, hogy egyediségét, egységét, és vele nemzeti nagyságát kifejezze.

Az állam alkotmánya a szlovák nemzet egységét rögzíti. Államalkotó nemzetnek a szlovákokot tekinti, csak egy nyelvet, a szlovákokot tekinti hivatalosnak. A történelmi múltból

pedig olyan példákat hoz a szlovák nemzet létének, államiségének bizonyítására, amelyeknek területi körvonalai is vannak, még ha meglehetősen bizonytalanok is:

„Mi, a szlovák nemzet, emlékeztetve őseink politikai és kulturális hagyatékára, valamint a nemzeti létért és saját államiségért folytatott harcának sok száz éves tapasztalataira, a cirilli-metódi szellemi örökség és a nagy-morva történelmi hagyaték szellemében (...) határozatot hoztunk az alábbi alkotmányról...”¹⁵

A hármashalom és a kettős kereszt szimbolikájának használata a szlovák címerben szintén az ősiség jelképei, szándékaik szerint szintén az állam régiségét és (területi) nagyságát vannak hivatva hirdetni. Ma a szlovák címer hármashalmán a Tátrát értik, a kettős keresztet pedig a szlovákok meggyőződése szerint még Cirill és Metód hozták magukkal.

Ezeknek az ősi nagy méreteknél áll szemben a valóságos szlovák ember, aki a mai országterülettel sem tud érzelmileg azonosulni, mert annál sokkal erősebb a tájadata (Kusý 1993).

A szlovák zászló színvilága és szimbolikája is nagyságra utal, mert a három szín a szláv népek zászlóinak színe többnyire. Jelképezi a szláv népekhez tartozást Közép-Európától Kína határáig, Prágától Vlagyivosztokig.

Szintén a Tátrát említi a szlovák himnusz is. Janko Matúška szlovák költő 1844-ben írta meg *Nad Tatrou sa blýska* (Villámlik a Tatra fölött) című versét, ami azóta a szlovák nemzet Himnuszává vált.

A szlovák közgondolkodás befolyásolásának fontos szereplője a történettudomány. A szlovák történésztársadalom rendkívül megosztottságával, nézeteinek sokféleségével külön dolgozatban kell foglalkozni. A történetírók területi elképzeléseire itt elég annyira utalni, hogy a jelenlegi főáram szerint a szlovák nemzet történetének földrajzi tere a mai Szlovákia területe, visszafelé a múltban is. Ezen a földrajzi területen viszont csak néhányan ismerik el, hogy a szlovákokon kívül éltek más nemzet tagjai is. Közéjük sorolják a németeket, zsidókat, cigányokat, a magyarokat alig vagy egyáltalán nem. Az itt élő magyarokat szlovákból asszimilált társadalmi csoportnak tartják.

Ez a térfoglatlás a szóhasználatban is rögzül, mert *Uhorsko* a történelmi Magyarországot jelenti, *Mad'arsko* pedig a jelenleg, trianoni Magyarországot. Ezt a különbségtevést a múltba is visszavetítik. Így jön létre egy „mintha” történelem. Mintha Szlovákia mindig is létezett volna. Mintha minden azért történt volna a szlovákok lakta területeken, mert ott szlovákok éltek.

A politikai-földrajzi terek sokféleségének, a kistáji vonzerőnek és a nagy állam illúziójának a keveredéséből áll össze a szlovák területi gondolkodás. Ennek az állapotnak kedélyes megfogalmazását a szlovák idegenforgalom jelmondata foglalja össze a legszemléletesebben: „kis nagy ország”.¹⁶

15 Preambulum. – In: A Szlovák Köztársaság Alkotmánya. 2011. A Pro Civis polgári társulás fordítása.

16 <http://www.visitslovakia.com/szlovakiarol>

Mentális terek, régiók Szlovákiában

Szlovák és szlovákiai magyar válaszadók térfelfogása

A szlovák és a szlovákiai magyar egyetemi hallgatók térfelfogásában elég markáns sajátosságokat találtunk. A térfelosztást az égtájak szerinti nagytérségek kombinációi alkotják. A térbeli identifikáció azonban ezeknél kisebb területi tájegységekhez kötődik, amelyeket természeti-történelmi tájak, folyóvölgyek jelölnek ki. Mindemellett fontos szerepe van az etnikai területeknek is, ezt nem csak a magyarságnak helyet adó Dél-Szlovákia mentális különválasztása jellemzi, hasonlóan azonosítanak bizonyos tájakat más etnikumokkal is (gorálok, ruszinok, cigányok). Világosan érezhető a szlovák válaszadók térszemléletben, hogy az ország északi-északkeleti részére részletesebb, történelmi-tervezési tájakon alapuló területi felosztás él a fejükben. Mindezek kombinálódnak, amikor az egyes egyén kifejezi területi identitását, amikor országának részeire gondol.

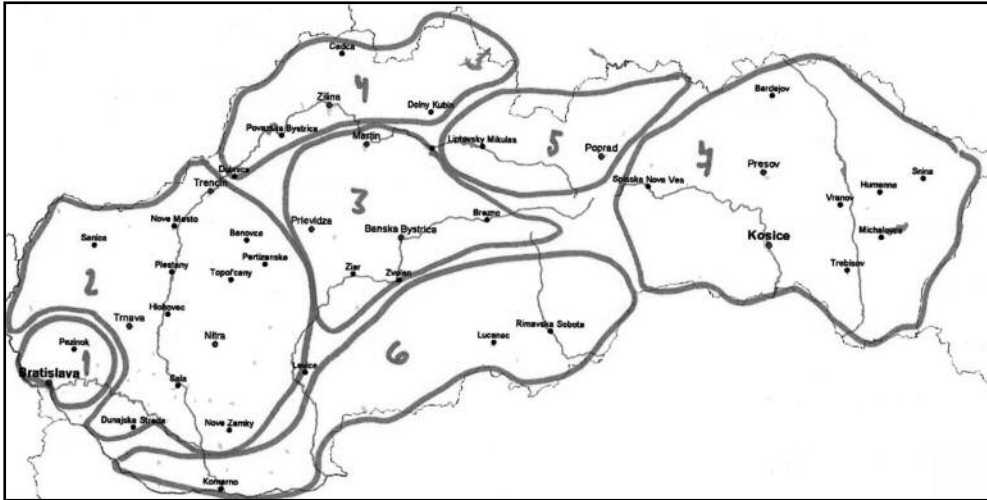
A szlovák válaszadók legelemibb módon három nagy részre osztják fel az országot: Nyugat-, Közép- és Kelet-Szlovákiára. Ezt a felosztást hívhatnánk „meteorológiai jelentés”-felosztásnak is, mert a hétköznapi életben ott találkozunk vele az átlagember. Ez a hármas felosztás nagy vonalakban megegyezik az ország NUTS 2 statisztikai besorolásával is, azzal a különbséggel, hogy az uniós felosztás szerint Pozsony külön régiót alkot (így négy NUTS 2 régiója van Szlovákiának), míg válaszadóink mentális térképén a főváros nem önálló egység, hanem Nyugat-Szlovákia része. Ha az önmeghatározásokat vizsgáljuk, tehát a lakóhely térségének bejelölését, akkor ezek a nagy egységek ritkán jelennek meg, közülük elsősorban a „Kelet-Szlovákia” fogalom kerül elő többször, de ott kisebb területre utal, mint a nagy, hármas tagolású felosztás esetén.

Az értékelhető válaszok között a többség a hármas felosztásnál részletesebb választásokat adott. Ha ezeket a nagyobb térségeket vetjük össze, akkor a jellemző az 5–7 térségi felosztás, amelyen látszik a nyugat-közép-kelet hármasság, de mellette egy észak-közép-dél felosztás is. Ilyenformán öt nagy tájegységre tagolták a válaszadók az országot, ami azáltal bővíülhet hét egységig, ha a nyugati térségből kiemelik s önálló egységként kezelik Pozsonyt, valamint északon külön említik a Tátrát (3.2.3 ábra).

Az ábrázolt hetes felosztás kiválóan leképezi azt a logikát, amivel egy művelt, szlovák fiatal felosztja saját országát. A legtöbb válasszal ellentétben ő a teljes országterületet beosztja, s válaszában keverednek a történelmi, etnikai, földrajzi elvű régiók. Nyugatról keletre sorszámoz, de először az északi és középső területeket, s végül déli és keleti részeket. A sorszámozás jelentősége abban áll, hogy vélhetően mentális térképén ez a sorrend alakult ki, s a kérdésre először az északi területek jutnak eszébe. Elsőként a fővárost és annak agglomerációját (1) különíti el az azt körbefogó Nyugat-Szlovákiától (2). Ez utóbbi régió gerincét a Vág folyó völgye adja, s központja Nyitra. Közép-Szlovákia (3) központja Besztercebánya. Ez a térség, s általában a „közép” a rajzok jelentős részén nem jelenik meg, üres, nagy terület marad. Észak-Szlovákia alatt (4) néhány kisebb járásnyi területet ért, Zsolna központtal. Az északi térségtől külön említi a Tátrát (5). E két térség kiterjedése közelíti a leggyakoribb, kis- és középtájakon alapuló beosztáshoz, amit a következőkben mutatunk be majd. Dél-Szlovákiának (6) nevezi a azt a keskeny, elnyúló sávot, amely a magyar határ mellett található. Ez a régió sem földrajzilag, sem más fizikai adottságát tekintve nem egységes, nem találunk a táj gerincét alkotó folyót, központot stb. (Kocsis-Hevesi 2003). Kijelölése egyértelműen a magyar többségű területekre

utal, tehát etnikai alapon jelölődik ki. Nyugat-Szlovákiával szinte hasonló nagyságrendű Kelet-Szlovákia (7). Nem bontja kisebb területi egységekre, s központja – nyilván – Kassa. Úgy gondoljuk, hogy ez a példa jól jellemzi a fővárosi, nyugat-szlovákiai tanult lakosok mentális térképét. Azt mondhatjuk, hogy többé-kevésbé realitásokon nyugvó álláspont, mely egységesen „építi fel” Szlovákiát.

3.2.3 ábra: Szlovákia térbeli felosztása egy pozsonyi egyetemi hallgató rajzán

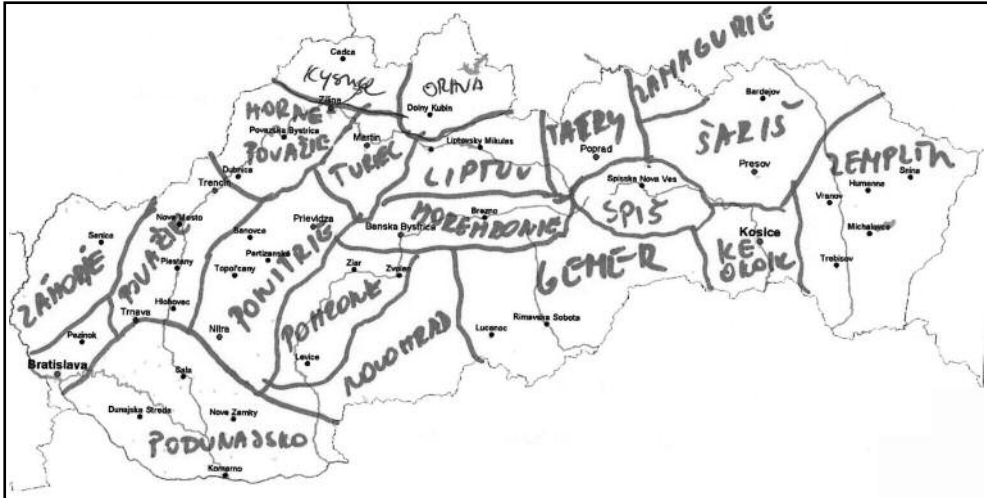

Forrás: Kérdőívek 2014.

A legtipikusabb válaszok azok, amelyekben a diákok kisebb területekre osztották fel az országot. Ezek a rajzok néha a teljes állam területét átfogták (3.2.4 ábra), de a legtöbb esetben (különösen keleten, a Kassán és Eperjesen felvett kérdőívek esetében) csak az ország északi és keleti felét ábrázolták (3.2.5 ábra), de azt részletesen és pontosan. Az ilyen „féloldalas” részletesség előfordult a Trencsénben és Pozsonyban felvett kérdőívek esetében is, tehát többről van szó, mint arról, hogy az ember a saját országrészét jobban ismeri.

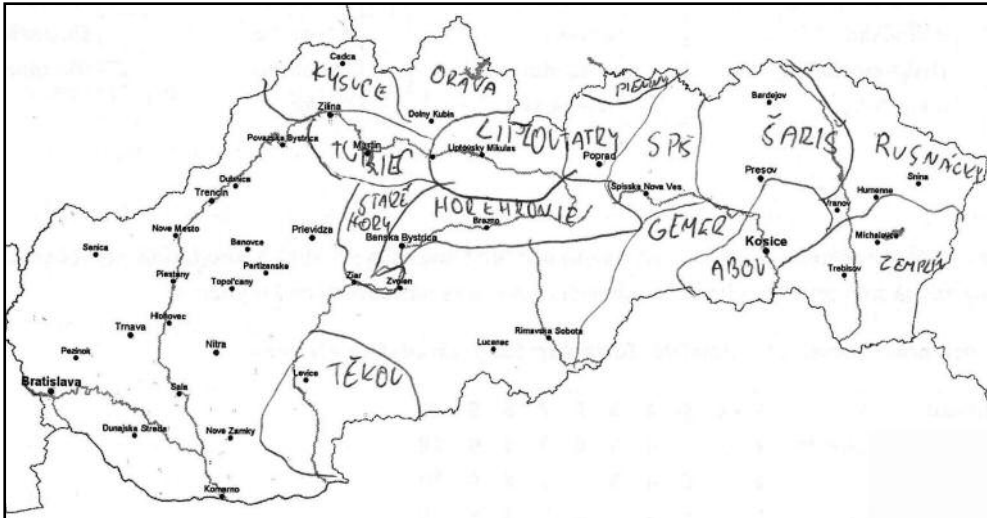
Ezek a kisebb, identifikációt adó tájak érdekes keveréket alkotnak. Első pillantásra a szlovák járási rendszer lenyomatának tűnnek (méretüknél fogva), de alaposabb vizsgálatnál már látszik, hogy csak néhány térség esik egybe a mai járásokkal. Ugyanakkor az is feltűnik, hogy számos járás soha nem jelenik meg a rajzolt térképeken, tehát a járás önmagában nem jelenthet identifikációs területi egységet, csak bizonyos esetekben. Annál inkább feltűnően jelentkeznek a hagyományos, történelmi tájegységek, az egykori vármegyék szlovák nyelvű változatai. Így pl. Árva, Gömör, Zemplén (Alsó- és Felső-Zemplén) stb. A régi megyehatárok egy jelentős része megőrződött a szlovák járási rendszerben is, ami nyilvánvalóan a településhálózatra, illetve a geomorfológiai, táji adottságra vezethető vissza (3.2.6 ábra).

3.2.4 ábra: Szlovákia térbeli felosztása egy pozsonyi hallgató rajzán

Forrás: Kérdőívek 2014.

3.2.5 ábra: Szlovákia térbeli felosztása egy szlovák hallgató rajzán

Forrás: Kérdőívek 2014.

3.2.6 ábra: A történelmi Magyarország vármegyéi Szlovákia területén, a mai szlovák járási beosztással

Jelmagyarázat: 1. jelenlegi szlovák járáshatárok; 2. az egykori vármegyék területe.

Forrás: szerkesztette Fonyódi Valéria.

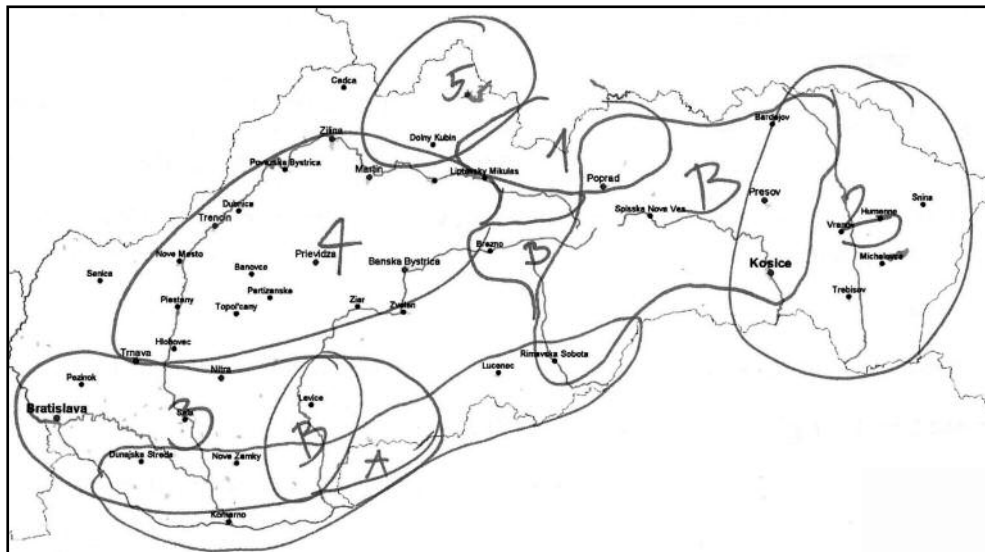
Természetesen ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy a történelmi vármegyék élneek tovább a szlovák mentális térképekben, hanem, sokkal inkább azt, hogy az egykori megyék alkalmazkodtak a természetes táji határokhoz, amelyek önmagukban területi egységet jelentettek. A név, a pontos határok a megyéken keresztül mentek át a köztudatba. Ezeknek a tájnak gyakran természeti objektumok szolgálnak alapul, s látható, hogy a szlovák választadók erősen kötődnek ezekhez. Így pl. a Tátra (néha megbontva az Alacsony- és Magas-Tátra), néha más hegyvonulatok körül jelölték ki a választadók az ország egyes térségeit. Fontos szerepet töltenek be a folyóvölgyek a mentális térképekben. Különösen a Vág és a Garam, néha a Nyitra folyók, gyakran azoknak a szakaszolása (Felső-, Középső-, Alsó Vág-mente) tűnik fel a rajzokon. Megjelenik a Duna is, de itt a hangsúly a Duna menti alföldi területeken van, s kevésbé a folyón magán. Hasonló a helyzet az Ipollyal is. Azok, akik a keleti és északi országrészben részletesen bemutatták az egyes térségeket, a nyugati országrészben jellemzően a nagy folyók völgyét-„mentét” jelezték csak. Látható, hogy a Vág völgye egészében is, de különösen középső és felső szakaszán egy fontos térséget alkot. Mindez visszavezethető arra, hogy a szlovákság hagyományos szállásterülete jellegzetesen hegyvidéki volt, így a történelmi léptékben kialakult régiók is itt mutatkoznak meg részletgazdagabban, s a hegyvidéki területeken eleve ezek a régiók kisebb kiterjedésűek.

Az alföldi területek is megjelennek a választadók egy részében. Így elsősorban a Duna menti Alföld (mint már említettük), az Erdőhát (Záhorie), ritkábban az Ipoly menti, más néven Dél-szlovák Alföld.

A természeti elemek mellett fontos szerepe van az etnikai területi elhelyezkedésnek. Mint köztudott, Szlovákia déli sávjának jelentős részén a magyar nemzetiségű lakosság nagy számban, gyakran többségben van az egyes településeken vagy járásokban. Ez látható a rajzokból is. Egyrészt a választadók többségénél ez a déli sáv üres marad, vagy ha

bejelölik, akkor hangsúlyozzák annak magyar többségét, van, aki kifejezetten „Maďarsko” névvel illeti. Ennek inverzeként a szlovákiai magyar kontrollcsoport rajzaiban ez a déli sáv kerül elő, gyakran al-régiókra bontva, miközben az északi területek maradnak üresen. A magyarok mellett előfordul a gorál lakosság lakóterületének lehatárolása az északi határ mentén, s „Goralsko” néven való jelölése, s hasonló eset előfordult a ruszinokkal is. A cigány lakosság megnevezése is látható egy esetben (3.2.7 ábra), amikor a válaszdó Szlovákiában „magyar” és „cigány” területeket határozott meg. Az etnikai-történelmi tudat jelenik meg abban a három válaszban is, amely Szlovákiában két régiót tüntetett fel: Samo és Szvatopluk birodalmát.

3.2.7 ábra: Szlovák válaszdó rajza az ország térbeli egységeiről

Jelmagyarázat (a válaszdó által megadva): A = Maďarská menšina (magyar kisebbség); B = Rómska menšina (roma kisebbség); 1 = Tatry (Tátra); 2 = Podunajská kotlina+nížina (Duna menti medence+síkság); 3 = Zemplín (Zemplén); 4 = Považie (Vág mente); 5 = Orava (Árva).

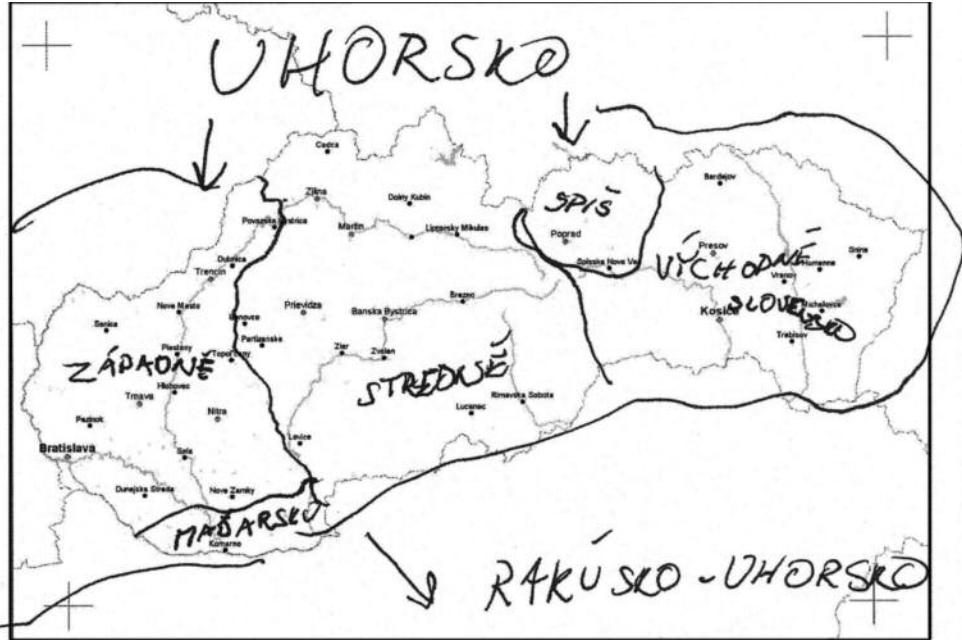
Forrás: Kérdőívek 2014.

Érdekes jelenségnek lehetünk tanúi, ha azt a néhány térképet vizsgáljuk, amelyeken a válaszdó valamiféle „történelmi” vonatkozásokat kívánt feltüntetni. Itt elsősorban a szlovák területek történelmi Magyarországhoz való viszonya merült fel. Érdekes rajz (3.2.8 ábra), ahol a szlovák hallgató egyszerre használta az „Uhorsko” (a történelmi, sok nemzetiségű Magyarország); a Rakúsko-Uhorsko (Ausztia-Magyarország, de ez utóbbinak a történelmi területre vonatkozó elnevezése), valamint a Madarsko nevet.

Magyar válaszdóknál pedig több esetben találkoztunk azzal, hogy a magyarok lakta Dél-Szlovákiát jelölték be, s használták rá a „Felvidék” elnevezést, míg a szlovákok ugyanezt a térséget „Maďarsko” néven illették több helyütt (Horváth szerk. 2004). Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a történelmi tudatban különvlik a történelmi Magyarország területe (Uhorsko), s az etnikai terület (Maďarsko), s az etnikai, nacionalista területi viták inkább az utóbbi térséghez kötődnek, tehát valószínűsíthető, hogy a szlovák fiatalok tudatában nem a Nagy-Magyarországot visszakövetelő magyar nemzet-

állami nacionalizmus él, hanem a nyelvi nacionalizmus bázisán úgy fogják fel, hogy a két ország között fennálló etnikai-területi ellentét a magyarlakta Dél-Szlovákiára vonatkozik. Ezzel szemben a magyar – területi elvű – szélsőséges nacionalista gondolkodás a „mindent vissza” alapján áll, ahogyan azt a két világháború közötti időszakból megörökölte.

3.2.8 ábra: Történelmi térértelmezés egy szlovák válaszdó rajzában

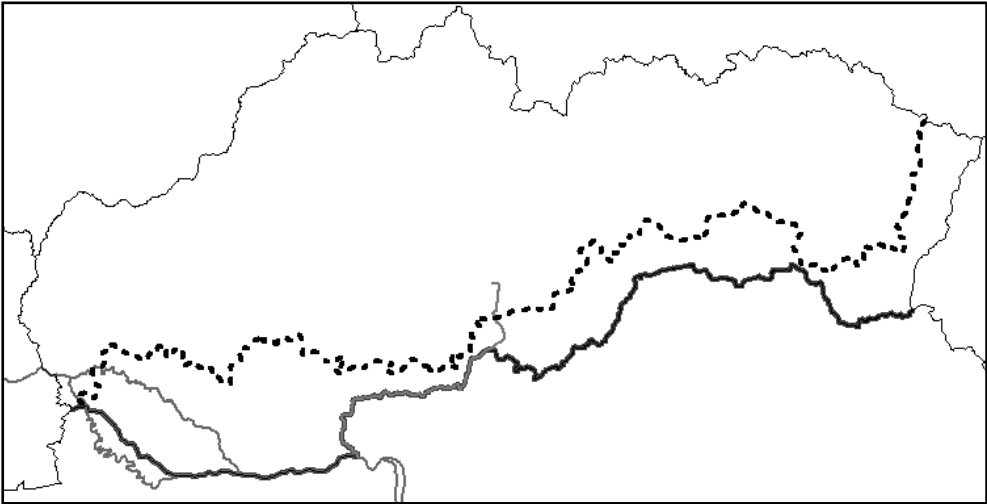

Forrás: Kérdőívek 2014.

A Felvidék mint földrajzi terület felfogásáról a Fórum Kisebbségkutató Intézet adatbankja visszaigazolja feltételezésünket. A Felvidék fogalma, mely zömében kultúrföldrajzi tartalmú, összeolvadt a Felföld elnevezéssel a 19. században. Ez utóbbi az Alföldtől elkülönülő hegyvidéki területet jelentett, nem csupán az északi hegységkeretet, hanem beleértették az Északi-középhegység részeit is, viszont nem tartozott ide a mai Szlovákia területén található Csallóköz és más alföldi területek. A térfogalom a dualizmus korában nyert először politikai tartalmat, amikor a szlovák többségű vagy jelentős szlovák lakossággal rendelkező 16 megyét értették alatta (Trencsén, Árva, Turóc, Liptó, Zólyom, Szepes, Sáros, Pozsony, Nyitra, Hont, Bars, Nógrád, Gömör, Abaúj-Torna, Zemplén és Ung). Ez már a szlovák nemzetépítési folyamat során a magyar orientációjú térfogalom volt, szemben a szlovákok által elképzelt Slovenskóval. A trianoni békeszerződést követően jelentősen módosult a térfogalom tartalma. Ekkortól a teljes, Csehszlovákiához csatolt egykori magyar államterület szinonimája lett a magyar szóhasználatban, s ezt a tartalmát szinte máig megőrizte, legalábbis Magyarországon, s a szlovákiai magyarság egy részének szóhasználatában. Ugyanakkor napjainkban mind a szlovákiai magyarok egy része, mind a szlovákok egyre inkább azt a területet kezdik érteni alatta, amelyek magyar többségűek (<http://adatbank.sk/?p=373116>). Tehát a mai fogalom földrajzi keretei teljesen eltérnek a 19. századi eredeti térfogalom tartalmától.

Beszélgetések, interjúk alapján tudjuk, hogy a déli területek ilyen típusú elkülönülése megjelent a (cseh)szlovák fejlesztéspolitikában is. Ebben az esetben a déli területeket az 1938. évi, első bécsi döntés által kijelölt, illetve az 1939-ben katonai erővel visszafoglalt kárpátaljai területek alkották (3.2.9 ábra), így az ún. 1938-as határ fontos, belső ún. „kripto-határt” alkotott a fejlesztők, s így a lakosság mentális térképén is. Tehát nem csupán a nacionalizmus választotta le a dél-szlovákiai területeket a fejekben, hanem a szocialista időszak azon voluntarista gondolkodása is, hogy egy újabb történelmi fordulat esetén ez a térség esélyes arra, hogy Magyarország részévé váljon, hiszen lakosságának nagy része magyar. Így az ott eszközölt beruházásokat fenyegeti az a veszély, hogy elvesztheti őket az ország, tehát ezt a térséget el is kerülték a fejlesztések, s általában az ország fejlődési tengelye északabbra tolódott.

3.2.9 ábra: Az 1938-ban és 1939-ben kialakított (cseh)szlovák–magyar határvonal

Forrás: Saját szerkesztés.

Megkértük a hallgatókat, hogy nevezzék meg azokat térségeket, tájakat, ahova a legszívesebben, illetve a legkevésbé szívesen költöznének. Túl azon, hogy ezzel egy területi preferenciára is rávilágíthatunk Szlovákia területén, arra is kíváncsiak voltunk, hogy milyen földrajzi kategóriákat használnak, amikor a saját preferenciáikat kifejezik. Minden válaszadó több területet is megnevezhetett, így számos értékelhető válasz született. A válaszok összegzéséből kitűnik, hogy a preferencia élén Pozsony és Nyugat-Szlovákia áll, vagy ebben a formában megnevezve, vagy más, kisebb területi egység formájában. A preferenciaválaszok ezenkívül viszonylag egyenletesen oszlanak meg az ország területén, de némiképp itt is érezni egyfajta északi irányultságot. Mindkét kérdés leggyakoribb válaszait a 3.2.2 táblázatban bemutatjuk.

Látható, hogy mind a preferenciában, mind az elutasításban élen jár a két nagyváros, Pozsony és Kassa. Látszik, hogy az ország migrációs központja a főváros, hiszen az oda mutató preferenciaválaszok kiugróan magasak bármely más válaszkategóriához viszonyítva. Ugyanakkor negyvennyolc válaszadó jelezte, hogy nem szeretne ott élni, különösen a keleti városokban (Eperjes, Kassa) kérdezettek közül. A két nagyvárost a preferen-

ciaoldalon általában kisebb területi egységek (Árva, Liptó, Tátra, Csallóköz) követik, s csak utána találjuk a nagytárségi felosztás elemeit (Közép-, Nyugat-Szlovákia stb.), míg az elutasító válaszok között ezek a nagytárségek követik a két nagyvárost. Ez a jelenség abból adódik, hogy a válaszadók mintegy 60%-a azt a szűk térséget preferálta, amelyben most is él, vagy ahonnan származik. Az elutasítások között magasabb arányban találjuk a hármas-ötös tagolás nagytárait. Ennek magyarázata, hogy a keleten élők Nyugat-Szlovákiát, míg a nyugaton élők Kelet-Szlovákiát látják egy összefüggő térségnek, s elutasításukat így fejezik ki.

A preferenciában és elutasításban is működik a nemzetiségi elv. A magyar kontrollcsoport válaszadói között elsősorban a dél-, délnyugati irány, a saját kistáj (pl. Csallóköz, Csillóköz, Zoboralja [Nyitra térsége]) érvényesül, s az északi térségek háttérbe szorulnak. A kérdőív kitöltése során volt is olyan válaszadó, aki megjegyezte, hogy általában, északi, szlovákok lakta térségbe nem menne. Ennek komplementereként volt olyan szlovák válaszadó, aki leírta, hogy a magyar lakta déli területekre nem költözne. Mindemellett olyan válasz is megjelent a kérdőívben, ahol sommásan csak annyit írt a válaszadó, hogy cigányok közelébe nem költözne.

3.2.2 táblázat: A tájegységi preferenciavizsgálat két kérdésére adott leggyakoribb válasz kategóriák (első 25), a válaszok száma (db), s aránya az összes válaszból (%)

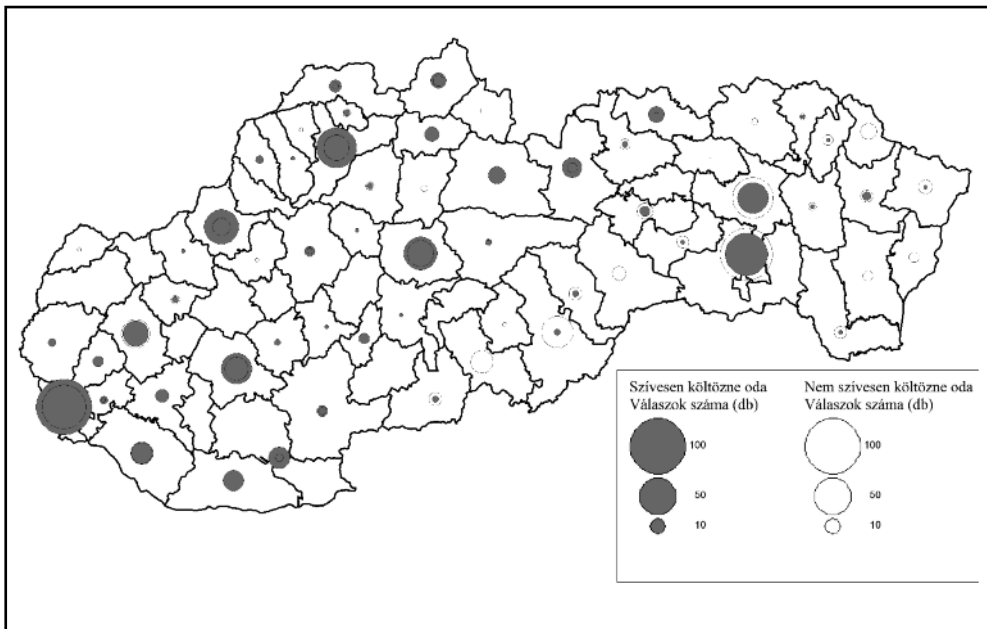
Leginkább itt szeretnék élni: (N=644)	Válaszok száma (db)	Részesedés az összes válaszból (%)	Legkevésbé itt szeretnék élni: (N=634)	Válaszok száma (db)	Részesedés az összes válaszból (%)
Pozsony	85	13,2	Kassa	56	8,8
Árva	45	7,0	Pozsony	48	7,6
Kassa	33	5,1	Észak-Szlovákia	42	6,6
Liptó	30	4,7	Kelet-Szlovákia	35	5,5
Tátra	27	4,2	Dél-Szlovákia	32	5,0
Csallóköz	25	3,9	Gömör	25	3,9
Közép-Szlovákia	25	3,9	Szepesség	23	3,6
Nyugat-Szlovákia	24	3,7	Rimaszombat	18	2,8
Nyitra	19	3,0	Árva	17	2,7
Észak-Szlovákia	18	2,8	Kiszuca	16	2,5
Duna menti síkság	17	2,6	Révkomárom	16	2,5
Trencsén	17	2,6	Zsolna	16	2,5
Kelet-Szlovákia	16	2,5	Eperjes	15	2,4
Szepesség	16	2,5	Nagyszombat	13	2,1
Besztercebánya	15	2,3	Besztercebánya	11	1,7
Sáros	15	2,3	Közép-Szlovákia	11	1,7
Zsolna	15	2,3	Zemplén	11	1,7
Vág mente	14	2,2	Bártfa	10	1,6
Poprád	13	2,0	Poprád	10	1,6
Abaúj	11	1,7	Ipoly mente	8	1,3
Kiszuca	10	1,6	Kelet-szlovákiai-síkság	8	1,3
Dél-Szlovákia	9	1,4	Losonc	8	1,3
Eperjes	8	1,2	Nyugat-Szlovákia	8	1,3
Turóc	8	1,2	Sáros	8	1,3
Nyitra mente	7	1,1	Dél-szlovákiai-medence	7	1,1

Összegezve elmondhatjuk, hogy a preferencia-rendszerben jelen vannak azok a hagyományos, történeti tájak, amelyekhez a válaszadók identifikálják magukat, s amelyek nem felelnek meg a közigazgatási rendszer határainak. A költözni vágyók körében, illetve az

elutasításban jelennek meg inkább a nagytájak és a nagyvárosok, amelyek a lakóhelytől nagyobb távolságra vannak. Mindemellett az etnikai hovatartozás is irányítja a preferenciákat, s nyilvánvalóan a gazdasági helyzet is. Így a leginkább preferált térségeket a fővárosban, annak környékén, s Nyugat-Szlovákiában találjuk, míg a déli területek a szlovákok részéről elutasításban részesülnek, s a magyarok preferálják őket.

Megkértük a válaszadókat, hogy preferenciáikat nevezzék meg járások szerint is, s ezt az eredményt már ábrázolni is tudjuk (3.2.10 ábra). Kérésünk ellenére is többen ragaszkodtak a hagyományos nevekhez (pl. Árva) vagy (főleg az elutasításánál) az égtáj szerinti megnevezéshez (Dél-Szlovákia, Kelet-Szlovákia), így ezeket természetesen nem tudtuk a járási térképen ábrázolni. Mindenesetre az így kapott, számszerűsített kép meglehetősen hasonló ahhoz, amit a válaszokból korábban kikövetkeztettünk. Így a két nagyváros dominanciája látszik, bár a preferenciaelutasítás egyenlege Pozsony esetében erősen pozitív, míg Kassánál negatív. Ezenkívül látszik a preferencia északi dominanciája, míg a déli területekből a Duna mente preferenciája (elsősorban a magyar válaszadóknak köszönhetően). Mindeközben a középső, a magyar határ mente keleti szakasza, s Kelet-Szlovákia diszpreferálása tűnik ki.

3.2.10 ábra: Költözési preferenciák járások szerint

A mentális térképeken megemlített főbb területi egységek bemutatása

Jól látható, hogy a szlovák hallgatók Szlovákiát területi egységekre osztó képe képe több összetevőből alakul ki. Nem elhanyagolható szerepe van a turisztikai régióknak (3.2.11 ábra), melyeket nem a közigazgatási határok szerint, hanem táji-történelmi elvek szerint alakítottak ki, s ma „informális” régiókként kezelik őket. Erősen megjelennek ezek a men-

tális térképeken, de persze nehéz eldönteni a tyúk és tojás vitáját, hogy vajon miért használják ezeket a térfogalmakat a fiatalok. (Magyarországon pl. nem látszik, hogy a turisztikai régióknak ekkora súlya volna a sajátország-képünkben, kivéve talán a Balatont.) Maguk a turisztikai régiók olyan térségekre születtek meg, amelyek már történelmi, földrajzi alappal rendelkeztek, benne voltak a szóbeszédben, az önmeghatározásban, területi identitásokban, s nyilván a mai fiatalok számtalanszor hallják őket a reklámokban, iskolában stb., de még az időjárás-jelentésben is (pl. Kiszuca/Kysuce, Árva/Orava neve szinte mindig elhangzik sajátos klimatikus viszonyaik miatt). Persze a válaszadók egy része más fogalmakat (is) használ, de úgy tűnik, ez a felosztás megfelel a már – generációkon keresztül – kialakult mentális térképeknek is. Persze vannak érdekes eltérések. Érdekes például, hogy az ország északi, középső és keleti részén ezek a régiók nagymértékben követik az egykori vármegyék és járások határait, bár voltak átcsatolások, szétválasztások, de ezek gyakran megmagyarázhatók pl. földrajzi, morfológiai szükségszerűségekkel. Mindemellett ezeken a területeken a marketinganyagokban is gyakran előfordulnak a történelmi vármegyékre vonatkozó hivatkozások. A déli térségben már nagyobb a bizonytalanság a mentális térképeken, látható, hogy elnagyoltabb a tudás. Nyugat-Szlovákiában ugyanakkor új területi rendszer alakult ki, mind a járashatárok, mind a mentális térképek tekintetében, az egykori vármegyék területei feloldódtak a folyó menti térszemlélet új egységeiben (a Vág, a Garam, a Duna és a Nyitra folyók mentén elhelyezkedő új régióelnevezések születtek meg), s eltűntek az egykori vármegyékre utaló nevek. A hallgatók által rajzolt térképeken ezek a folyók által jelölt régiók felbukkannak ugyan, de az ország középső és nyugati része lényegesen elnagyoltabbban, a leggyakrabban üresen hagyva jelenik meg, ellentétben az északi és a keleti területekkel. Nyugaton rendszeresen a Vág mente (néha felbontva Felső-, Közép- és Alsó- régiókra), a Duna mente és Erdőhát/Záhorie jelenik meg. Ugyanakkor az is jól látszik, hogy ezek a régiók már kevésbé illeszkednek a válaszadók belső térképeihez, a rajzok elnagyoltabbak, sok a tévesztés, és sok az üresen hagyott terület.

3.2.11 ábra: Szlovákia turisztikai régiói

Forrás: Kristián Slimák. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Tourism_regions_of_Slovakia_en.png

Most a válaszadóink által gyakran említett régiókat, térfogalmakat mutatjuk be, s összevetjük azokat a történelmi régiókkal, turisztikai és más, a mentális térképeken felbukkant régiókkal.

Kysuce (Kiszuca) tradicionálisan szlovákok lakta táj az ország északi határvidékén. Nevét a táj tengelyének nevezhető Kiszuca folyótól kapta, tőle keletre Árva térsége, északra a lengyel határ, nyugatra a cseh határ található. Nem hivatalos régió, hagyományos táj, amely elsősorban tájképi szépségeiről híres. Fontos nemzetközi vasúti és közúti tengely halad át rajta, amely összeköti Pozsonyt Ostravával és Sziléziával. Saját ipara gyenge, lakossága hagyományosan a cseh oldalra ingázott a szénbányákba. Ez a kapcsolat a két ország szétválása, s a nehézipar leépülése után gyengült, így ez a térség ma Szlovákia egyik legszegényebb térsége. Hivatalosan Kiszuca járás létezik, amelynek székhelye Kiszucaújhely, de a járás valójában nem fedi le a természetes térséget. Térképeinken is Kiszuca névvel egy akkora régiót jelöltek a válaszadók, amely magába foglalta a nevet viselő járást (Kysucké Nové Mesto), valamint Čadca (Csaca) járás területét is.

Árva régió gyakran előkerül mint Szlovákia egyik fontos térsége. Lényegében az egykori magyar vármegye területét értik alatta. Így az is megjelenik, hogy a régió átnyúlik Lengyelország déli részére. (Az első világháború után ez volt az egyik olyan területe Magyarországnak, amely Lengyelországhoz került.) 1922-ig Csehszlovákián belül adminisztratív egység volt, de később többször átszervezték. Ma egy a huszonegy szlovák idegenforgalmi régióból, de egyéb hivatalos, adminisztratív vagy közigazgatási szerepe nincs. 1918 és 1920 között csehszlovák–lengyel határvita tárgya volt, mivel területén jelentős számban élnek lengyelek, s településeiket Lengyelország magának követelte, végül 1924-ben rendeződött a két ország határa. A névadója az Árva folyó völgye, melynek központja Alsókubin. Ma három szlovákiai járás alkotja a területét: Dolný Kubín (Alsókubin), Tvrdošín (Turdossin), és Námestovo (Námesztó). Tájképét a hegyvidék határozza meg.

Zvolen (Zólyom) régió is előkerült a válaszok között. Az egykori Zólyom vármegye Besztercebánya központtal ma Szlovákia középső területét jelenti. Hegyvidéki terület: északon az Alacsony-Tátra, nyugaton a Nagy-Fátra, s a két hegységet a Garam völgye választja el. Olyannyira az ország közepének tekinthető, hogy mind 1939-ben, az első Szlovákia létrejöttékor, mind 1993-ban, Csehszlovákia szétválása során felmerült, hogy a nyolcvanezres kisváros az ország fővárosa legyen, földrajzi helyzeténél fogva. Ugyanakkor a válaszadók rajzaiból az a helyzet válik láthatóvá, hogy ez a középső térség sokak mentális térképéről hiányzik, ezt a térséget üresen hagyták. Akik berajzolták, azok kisebbsége használta a Zvolen (Zólyom) nevet, s rajzolta be az egykori vármegyének megfelelő területet. A többség azt a két régiót vázolta fel, amelyre az 1948-ban megszűnt vármegye területét felosztották, s ma mint turisztikai régió játszanak szerepet.

Zólyom területe önmagában is és két részre osztva is feltűnik a válaszadók rajzaiban. Ezek a Horehronie és (Zvolensko-) Podpoľanie¹⁷ térségek. E két térséget hivatalosan az idegenforgalmi régiók között találhatjuk meg, adminisztratív funkciójuk sincs. E két térség tulajdonképpen lefedi az egykori Zólyom vármegyét, kicsit túlmutat rajtuk. Az északi Horehronie (Felső-Garam) régió a Besztercebányai és a Breznói járást foglalja magába, ezzel keleten túlmutat az egykori Zólyom vármegye területén (az egykor Gömör-Kishont

17 Az idegenforgalmi régió hivatalos neve Zvolensko-Podpoľanie, de a válaszadók csak Podpoľanie néven emlegetik.

vármegyéhez tartozó egykori Garamvölgyi-járást a mai Breznói járáshoz csatolták). A Podpoľanie (Polyána-alji) régió az egykori megye déli részét takarja. A mai Zólyom és Detva járások nagy része tartozik ide, de határai inkább az egykori megyehatárokat, semmint a mai járáshatárokat követik. A három régiófogalom közül leggyakrabban Horehronie régió neve bukkant fel a válaszokban, valószínűleg azért, mert e Felső-Garam mente mint fogalom jobban illeszkedik a szlovák térfelfogáshoz, másodikként a történelmi Zólyom, s öt alkalommal találkozhattunk a Podpoľanie fogalommal is. Mindehhez azt is hozzá kell számítanunk, hogy ezt a középső térséget a válaszadók mintegy hatvan százaléka üresen hagyta.

A Szepesség/Spiš az egyik leggyakrabban előforduló régió a válaszok között. Az egykori Szepes vármegye déli területeit foglalja magába, a Hernád folyóval a tengelyében. Természetföldrajzilag ide tartozik a Tátrától délre található Szepesi-síkság egy része, a Lőcsei-hegység. Keleten és délen a Branyiszközi-hegység, a Kassai-hegység, a Fekete-hegyek és a Rozsnyói-hegység határolják. A Hernád mellett fontos folyója még a Gölnic. A válaszok egy része nagyjából az idegenforgalmi régiót vetíti a térképre, amely három járás területét foglalja magába: az Iglói (Spišská Nová Ves), a Lőcsei (Levoča) és a Gölnicbányai (Gelnica) járásokat. Ugyanakkor pl. turisztikai marketinganyagokban a történelmi vármegye területe jelenik meg, s mint „szlovákiai Svájc”-ot hirdetik a térség földrajzi és nyelvi-kulturális sokszínűsége okán. A válaszadók között Igló néven is feltűnt hasonló kiterjedésű régió. A Szepesség megnevezése alatt minden esetben ez a terület tűnt fel, olyan válasz, ami az egykori vármegye, illetve a történelmi Szepesség területére vonatkozott volna, nem érkezett. Az egykori megye északi része megoszlik a Tátra régió, illetve a Zamagurie (Magurán túli) térség között. Különválasztotta néhány válaszadó a Szlovák Paradicsom területét is, bár földrajzilag ide tartozik. A Szlovák Paradicsom (Slovenský raj) a Káposztafalvi-karszt mai, szlovákiai neve. A terület a Gömör–Szepesi-érchegység (Slovenské rudohorie) területéhez tartozik, s a Tátra mellett híres és védett természeti érték, melynek szimbolikus jelentősége van.

A Tátra/Tatry egyértelműen levált már a Szepesség fogalmáról, s külön mint turisztikai régió él a válaszadók belső térképén. Néhányan a pontosság kedvéért külön említik az Alacsony- és a Magas-Tátrát, mivel a földrajzi tájmeghatározásban nem tekintik a Tátra részének az Alacsony-Tátrát (szlovákul Nízke Tatry), amely a Tátrától délre fekszik. Nyilván ezt az iskolai és az egyetemi tanulmányok alatt is külön tárgyalják a szlovák diákok. A két hegységcsoportot a Vág völgye választja el egymástól. A földrajzi meghatározáson túl a köznyelvben az Alacsony-Tátrát is beleértik a Tátra fogalmába. A Tátra a szlovák területi önmeghatározás szempontjából rendkívül fontos terület, hiszen olyan jellegzetességgel bír, ami a szlovák országimázsban több esetben is előfordul. Tény, hogy a Tátra a világ legkisebb magashegysége (területe 786 km², s ebből 550 km² Szlovákiában, a többi Lengyelországban található), s ez a jellegzetesség előbukkan például Pozsony város marketingjében is, amivel a fővárost hirdetik: a „kis nagyváros”. Ha látjuk, hogy a szlovák térfelfogásban az ország északi területei sokkal kisebb egységekben, részletesebben jelenik meg (ennek természetesen földrajzi, morfológiai okai is vannak), akkor ez a terület ebből a szempontból a leginkább fontos, szimbolikus térség.

A Zamagurie régió egy Lengyelországba átnyúló régió, amely a Szepesség északi részét alkotja. Délen a Szepesi-Magura-gerinc vonulata, északon a Dunajec folyó határolja. A régió északnyugati darabja, az egykori Szepesófalu járás került Lengyelországhoz. A mai szlovák turisztikai régió a mai Ólublói (Stará Ľubovňa) járás és a Késmárki

(Kežmarok) járás területe között oszlik meg, de egyikkel sincs fedésben, hanem sajátos régiót alkot. A szlovák választadók közül többen úgy nevezték meg ezt a területet (együtt a Tátra határ menti területeivel), mint „Gorál-földet”, „Goralsky” utalva etnikai viszonyaira. Volt olyan választadó is, aki a térséget a Pieninek- (Pieniny) hegységgel (mészköhegység, a Keleti-Beszkidék része) azonosította.

Liptó/Liptov régió a leggyakrabban hivatkozott területek közé tartozik a válaszok között. A pontosabb rajzokon berajzolt terület gyakorlatilag megegyezik a történelmi Liptó vármegyével. A vármegye a Vág felső folyásánál, a Liptói-havasok és az Alacsony-Tátra között terült el, de nyugati elvégződésében érinti a Nagy-Fátra is. (A Liptói-havasok a Tátra vonulatának nyugati, nagyobb kiterjedésű, de alacsonyabb csúcs- és átlagmagasságú része, Nyugati-Tátrának is nevezik. Nagyobb részben Szlovákiában, kisebb részben Lengyelországban található.) Így a térség elsősorban mint turisztikai régió jelenik meg, s vonzó a szlovák diákok számára, s a Tátra szimbolikus jelentőségét itt is megemlíthetjük. A régió ma turisztikai régióként funkcionál, területe, határai döntő többségében megegyeznek az egykori vármegye területével, közigazgatási szempontból a Rózsahegyi (Ružomberok) járás és a Liptószentmiklósi (Liptovský Mikuláš) járás alkotják. (A vármegyében egykor létező Liptóújvári járás területe ma nagyjából a Liptószentmiklósi járáshoz, kisebb része a Poprádi járáshoz tartozik. Az idegenforgalmi régió annyiban különbözik az egykori megyétől, hogy a keleti elvégződését alkotó, s már a Magas-Tátra területén található három falu (Teplicska, Csorba és Csorbató) a Poprádi járáshoz, így a Tátra régióhoz tartozik.

Sáros/Šariš régió gyakorlatilag megegyezik az egykori Sáros vármegye területével. Hegységi jellegű táj, tengelyében a Hernád folyóval, s központjában Eperjessel. Néhány választadónál a történelmi Sárosról leválik az északi, Lengyelországgal határos perem, a mai Bártfai (Bardejov) járás területe. Ennek a területnek a különlegessége, hogy preferenciavizsgálatunkban inkább az elutasított területek közé tartozott. Több választadó mint „Ruszinföldet” „Rusnácky” emlegette (Zemplén északi részével együtt), tehát etnikai alapon is megkülönböztette a térséget. Fontos és kiemelendő, hogy ez a térség valóban a görög-katolikus vallású népesség központi területe, így elüt a többségi katolikus-evangélikus szlovákságtól.

Zemplén/Zemplín régió gyakran használt fogalom a választadóink között. A rajzokon a diákok az egykori Zemplén vármegye Szlovákia területére eső részét értették „Zemplén” alatt, s ebbe betagolták Ung megye ma Szlovákiához tartozó részét is. (Kassai választadóink között viszont előfordult, hogy Ung térségét külön jelölte az egykori megyebeosztásnak megfelelően.) A legtöbben egyben ábrázolták a területet, de voltak, akik a turisztikai régió beosztásának megfelelően „Felső-” és „Alsó-Zemplén”-t különböztették. E különböztetésnek a háttérében a turisztikai besorolás mellett földrajzi különbségek, s nem utolsósorban etnikai különbségek is meghúzódnak. A térség északi és nyugati része hegyes, délen és keleten síkság található. Északi részén a Keleti-Beszkidék, nyugati részén az Eperjesi-hegység emelkedik. Déli része az Alföldhöz tartozik, s fő folyói a Bodrog, a Laborc, s a Tisza (határfolyó). Ez a terület az ország legkeletibb része, s ilyen formában meglehetősen alulértékelt. Érdekesség, hogy míg az ország nyugati részén élők számára a „Kelet-Szlovákia” fogalma az ország keleti harmadára vonatkozik, addig a Kassa környékén élők is „Kelet-Szlovákia”-ról beszélnek, de ők ezt a zempléni peremvidéket értik alatta. Érdekesség, több választadónál is előfordult, hogy erre a térségre a „Sedmohradsko” nevet alkalmazták, ami szlovákul Erdély megnevezése (a német Siebenbürgen megfelelőjeként).

Gömör/Gemer neve is gyakran előfordult a válaszokban, bár a terület bejelölésében már inkább bizonytalanoknak mutatkoztak a válaszadók. Néha Losonc vagy Kassa térsége is bekerült a jelölések közé. A név és a terület sok tekintetben hasonló az egykori Gömör-Kishont vármegyééhez, helyesebben annak Szlovákia területére eső részéhez. A megye területe ma több kerület között oszlik meg, de mint turisztikai, illetve történelmi régió él tovább. A turisztikai régió lehatárolásnál a történelmi határhoz képest a Gömör régió annyiban más, hogy északi részén, az egykori Garamvölgyi-járás (ma a Breznói járás keleti része) területét, mely az Alacsony-Tátrát is magában foglalja, a Horehronie (Felső-Garam) régióhoz sorolták, míg délen, az államhatár mellett az egykori Tornai járás területét a Gömör régióhoz vonták. Így alakult ki a történelmi régióval nagyrészt megegyező régió.

Abaúj/Abov régiót jelentős számban jelölték a diákok. A térképrajzolás mellett a preferenciavizsgálatnál is nagy számban említették, preferált és elutasított térségként egyaránt. Ennek oka, hogy ez a régió ad helyet Kassának, amely az ország második legnagyobb városa, s a keleti térség központja. Nyugaton inkább az elutasítás a sorsa, mint a keleti régióknak általában, Kelet-Szlovákiában ugyanakkor jelentős vonzerőt képvisel. A térség az egykori Abaúj-Torna vármegye ma Szlovákiához tartozó felét, annak Abaúj részét foglalja magába. Területét viszonylag pontosan tudták jelölni a keleti és nyugati hallgatók egyaránt, tekintettel arra, hogy a térséget elsősorban Kassához kötik, s annak földrajzi elhelyezkedése ismert volt a térképen.

Nógrád/Novohrad és Hont/Hont régiót együtt említjük, bár két különböző területről, egykori vármegyetörredékről van szó. Mindkét esetben turisztikai régió is létezik, amelyek teljesen megegyeznek az egykori vármegyék Szlovákia területére eső részével. Közös említésük oka, hogy elhelyezkedésük térségében (Közép-Szlovákia magyar határ menti része) a válaszadók nagy bizonytalanságot mutattak. Az északi területek határozott térképi jelölései mellett itt viszonylag kevesen jelöltek térségeket, kevesen használták ezt a két nevet, annak ellenére, hogy ezek is idegenforgalmi régióként vannak számon tartva, s nevesítve a térképeken. Aki e két térséget jelölte, azok is nagy tévedésekkel tették ezt, összekeverve a kettőt, néha ide jelölve Bars (Tekov) területét is. Ugyanakkor erre a földrajzi területre számos más megnevezést is használtak. Etnikai alapút (Maďarsko), vagy természeti földrajzi/morfológiai megnevezést: Dél-Szlovákiai-medence vagy Ipoly menti Alföld. A szlovák földrajzban ezt a térséget morfológiai alapon egy, összefüggő területnek nevezik, dacára annak, hogy több kisebb medence alkotja. Érdekessége, hogy a morfológiai beosztás is ebben a térségben elnagyoltabb, mint az északi területeken. A területtel kapcsolatos mentális földrajzi bizonytalanság egyébként nem csak a szlovák diákokra érvényes, a magyar kontrollcsoportunk is meglehetősen téves válaszokat adott erre a területre. Előfordult több ízben is, hogy a Csallóköz területét helyezték ide, ami elsősorban a földrajzi, térképi ismeretek hiányának tudható be.

Bars/Tekov, Dolné Pohronie (Alsó-Garam mente), mint turisztikai régió már kevésbé hasonlít az egykori vármegye területére. A vármegye nyugati területsávját (pl. Aranyosmaróti járás és más töredék járások) a nyitrai és érsekújvári területekhez csatolták, s így egy keskeny, folyó menti régió alakult ki. A válaszadók inkább mint Garam mente vagy Alsó-Garam mente emlegetik ezt a térséget, s csak ritkán jön elő a Tekov (Bars) megnevezés, s általában akkor is hibás jelöléssel.

Turóc/Turiec a legnyugatabbi képviselője az olyan régióknak, amelyek a történelmi vármegyék határait követik. Itt is megmaradt az egykori Turóc megye földrajzi kerete. Ez nyilván visszavezethető geomorfológiai szükségszerűsége, hiszen a megye tulajdonkép-

pen a Turóci-medence területére szerveződött rá, körülvéve a Kis-Fátra hegyeivel, s központjában Turócszentmártonnal (Martin). Tegyük hozzá, említése ritka a válaszadóink körében.

A Felső- és Alsó-Nyitra mente/Horná Nitra és Dolná Nitra a turisztikai régiók között szerepel, de csekély a jelentősége a válaszok között. Hat esetben bukkan fel, kétszer Ponitrie néven és egyben ábrázolja a folyóölgyet, s négyszer külön a felső és alsó rész. Említése messze elmarad a Garam és Vág megnevezésének számától.

Vág mente; Felső-, Közép és Alsó-Vág mente/Považie; Horné, Stredné, Dolné Považie a leggyakrabban előbukkanó régió megnevezés az ország nyugati területén, bár gyakorisága nem hasonlítható a hegyvidéki térfogalmakhoz. A Felső- és Közép-Vág mente régió az egykori Trencsén vármegye középső és déli részének felel meg (de csak nagy vonalakban, mert az egykor szintén a Vág tengelyére illeszkedő megye keleti sávját a Nyitra mente területéhez szervezték). Az Alsó-Vág mente pedig már egyik megyehatárral vagy járáshatárral sem azonosítható. Magába foglalja Nagyszombat és Galánta járások területét, s több szomszédos járás töredékét. Gyakorlatilag a folyó mentét követi a Kis-Dunáig, amely már a Duna menti régió területe. Mindegyik verzió felbukkan, bár a leggyakoribb jelölés csak a középső és felső szakaszra vonatkozik, tehát durván Trencsén megye területére. (Olyan válasz is érkezett, amely az egykori Trencsén területére eső Vágot osztotta fel három részre, míg a turisztikai alsó szakaszt „Nagyszombat”-nak nevezte.) A Vág-mente néha ütközik a rajzokon a Duna menti síksággal, amikor a rajzoló nagyon hű akart maradni a vízrajzi alapokhoz.

A Duna menti síkság/Podunajsko szintén gyakori megnevezés a nyugati országrészben. Keveredik az iskolában tanult Duna menti Alföld (Kisalföld) fogalma, amely a teljes alföldi jellegű területre kiterjed, s határa jóval északabbra húzódik a Kis-Duna vonalánál, valamint a turisztikai régió, amely viszont a Kis-Duna és a Duna (államhatár) közötti területet jelenti. Ugyanakkor gyakran megjelenik az etnikai elv is, amikor Dél-Szlovákiaként vagy „Maďarsko”-ként tüntetik fel a területet, esetleg egybevonva a keleti határszakasz menti területekkel is. A magyar nemzetiségű válaszadók tovább bontották a térséget, s előbukkant a Csallóköz megnevezés is (a két Duna-ág közötti, lényegében sziget helyzetű terület), valamint a még szűkebb Csilizköz elnevezés is, amely az egykori Győr vármegye Duna bal parti területét jelenti, amely egykor Csehszlovákiához került. Meg kell jegyezni, hogy a Csallóköz tipikusan magyar térfogalomnak tűnik a válaszok alapján. Szlovák neve: „Žitný ostrov” csupán egyszer jelenik meg a válaszok között, s azon túl a szlovák nemzetiségű válaszadóktól erre a területre vonatkozó válasz nem született. Csak a nagyobb verziókat rajzolták be, de azt nagy gyakorisággal.

Erdőhát/Záhorie a Morava folyó és a Kis-Kárpátok közé eső alföldies terület elnevezése, amelynek semmilyen közigazgatási előképe nincs. Gyakran előfordul a megnevezések, rajzok között, főleg keleti válaszadóknál, ha valamit bejelöltek nyugatról, akkor ezt a térséget igen. Érdekes jelenség, hogy miközben a Nyugat-Szlovákia és Pozsony magasan preferáltak a válaszadók között, addig ez a térség nem jelenik meg a „leginkább itt szeretnék élni” kategóriában, ha elő is került, inkább elutasítás révén.